

«ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲՆԱԳՑԱԳՈՐԾՄԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵԿՈՆՈՄԻԿԱՆ ԱՄԲՈԽ

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ Կ. Ա.
ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ Կ. Ա.
ՄԱՆՈՒՄԱՐԱՆ Ա. Ա.

ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՖՈՆԴԵՐԸ
(ԱՊԻՏԱԼ),
ԻՆՎԵՍՏԻՎԻԱՆԵՐԸ
ԵՎ ԿԱՊԵՑԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԸ
ԳՅՈՒՂԱՑՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵջ

ՀՀ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲՆԱԱԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԵԿՈՂՈՇԻԿԱՅԻ ԱՄԲԻՈՆ

ԳՐԻԳՈՐՅԻՆ Կ. Ա.
ԳՐԻԳՈՐՅԻՆ Կ. Կ.
ՄԱՆՈՒՍԱՐՅԱՆ Ա. Ա.

ԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ՖՈՆԴԵՐԸ (ԿԱՊԻՏԱԼ),
ԲՆԱԿԵՍԻՑԻԱՆԵՐԸ
ԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԸ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Օգնություն գյուղատնտեսության նախարարության համակարգի,
գյուղակաղենիայի ուսանողներին, տեխնիկումների և քոլեջների
սովորողներին

ԵՐԵՎԱՆ 2000

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

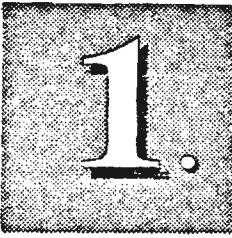
ՈՒՏԴ 338.43 (075.8)

Քննարկվել և տպագ բության է երաշխավորվել
ՀԳԱ տնտեսագ իտական ֆակուլտետի
մեթոդական խորհրդի կողմից 4.03.2000 թ.

© Հայկական գ յուրատնտեսական ակադեմիա, 2000 թ.

Գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի գնահատումը՝ պայմանա-
վորված նրա օգտագործման հնարավորություններով, արտադրության
զարգացման պարամետրերի օպտիմալացումը՝ դարձել են երատապ
խնդիրներ: Ցանկացած տնտեսություն պետք է իմանա իր արտադրական
կարողությունները, որպեսզի ըրոշի, թե ի՞նչ արտադրի, ի՞նչ միջոցներով և
ինչքա՞ն ծախսումներով: Առանց վերոհիշյալի շուկայական տնտեսության
պայմաններում գոյատելին անհնար է: Այնուամենաք, պետք է փաստել, որ
մեզ մոտ երկար ժամանակ նսեմացված է եղել գործարարության դերը, բա-
ցակայել է տնտեսական պատասխանատվությունը: Արդյունքում՝ տնտե-
սագիտական միտքն է կծկվել է և մերուդաբանական ուղղվածությամբ դար-
ձել միագիծ՝ հետազոտության նյութը դարձնելով հարցեր, կատեգորիաներ,
երևոյթներ, որոնցից արևմտյան տնտեսագիտությունը վաղուց հրաժարվել
է կամ դրանք համարում է լուծված՝ որպես մասնակի խնդիր: Այսօր տնտե-
սագիտական մտածելակերպն ու տնտեսական գործելակերպը դառնամ են
իրական: Ի տարբերություն կանոնական մտածելակերպի, այսուղե առա-
ջին պլան է միշտ արտադրության ռեսուրսային ներուժի օգտագործման
արդյունավետությունը՝ անկախ նրա սոցիալական հետևանքների, սակայն
այսուղե ևս տնտեսագիտական մտածելակերպը հսկակ ձևավորված չէ:
Պահպանողական մտածելակերպի տնտեսագետները շարունակում են հա-
վատարիմ մնալ ավանդական գաղափարներին, ունքորմիստները՝ պահպա-
նելով ավանդականը, աշխատում են այսուղե ներարկել նոր տարրեր, եր-
բորդները փորձում են յուրացնել նոր տարրեր, սակայն չեն կարողանում դա
վերածել համակարգված մտածողության և գործելակերպի, անտարբեր են
չորրոդները և այլն: Տնտեսագիտության ասպարեզ ոտք դնող ուսանողութ-
յան համար այս խառնիճաղանց ֆոնի վրա դժվար է կողմնորոշվել, ուստի
նրանց օգնելու նպատակով արմատապես վերանայվում են ֆաների ու կա-
պիտալ ներդրումների վերաբերյալ գոյություն ունեցող նախկին պատկերա-
ցումները: Ներկայացված թեմատիկ տեքստը նպատակ ունի ուսանողի մոտ
ձևավորել շուկայական մտածելակերպ ռեսուրսային ներուժի գնահատման
և օգտագործման, շուկայական ռիսկի, տնտեսական գործելակերպի ու պա-
տասխանատվության, որոշումներ կայացնելու ժամանակ:

Միաժամանակ կարևորվել են մերուդաբանական նորոյթները, ար-
տադրական ֆոնդերի և կապիտալ ներդրումների հետ առնչվող նոր համակա-
ցուրյանների ինացությունը: Բնական է, որ մտածողության համակարգը չի
ստեղծվում, վերացվում և սահմանափակվում մեկ ակտով: Գոյություն ունի
անցյան շրջանի իներցիա, որոշակի ժամանակ է պետք նաև սերնդափա-
ռության համար:

**Գյուղատնտեսության
արտադրական ֆոնդերի
տնտեսական էռլեցունն ու
նշանակությունը**

Գյուղատնտեսության մեջ արտադրական և ոչ արտադրական նպատակներով իրականացվող ներդրումները, արտադրական ծախտումներն, ի վերջո, նյութականանում են նրանց ֆոններում:

Գյուղատնտեսության ֆոնդերն արտադրության և շքանառության գործընթացը սպասարկող, համայնքների կողեկտիվ և անհատական պահանջմունքները բավարարելու համար ներդրված նյութադրամական միջոցներ են:

Արտադրական ֆոնդեր կատեգորիան առևտնայան տնտեսագիտության մեջ հայտնի է կապիտալ անվամբ: Այն դիտաքրկիռն է որպես ձեռնարկավայր տրամադրության տակ եղած նյութական, դրամական և մտավոր կապահովությունների անդրոշություն, որն այն տիրապետողին հնարավորության է տալիս իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն: Տեսևագույն այդ կարևորագույն ռեսուրսների եռթյան և հշամակության լուսաբանման են նվիրվել տնտեսագիտության բոլոր կարևորագույն ուղղությունների և դպրոցների ներկայացուցիչներ: Դա մասնավորապես երևամ է Կ. Մարքսի «Կապիտալ», Ե. Բենրավերկի «Կապիտալ և շահույթ», Ի. Ֆրշերի «Կապիտալ և շահույթ եռթյունը», Ռ. Գիլֆերդինզի «Ֆինանսական կապիտալ», Զ. Խելկի «Արժեքը և կապիտալը» աշխատությունների:

Կապիտալը (ֆոնդեր) մասն է կազմում հասարակության այն հարաբերությունների, որոնց շրջանակներում գործում է՝ հանդիսանալով շուկարանին համակարգի հիմքը:

Տարածված են կապիտալի առավել նեղ բնորոշումներ: Հաշվապահական բնորոշմամբ ճեղնարկության բոլոր ակտիվները կապիտալ են (միջնություններ): Տնտեսագետները տարբերակում են նաև իրական (արտադրամիջնություններ), դրամական, ապրանքային կապիտալներ և այլն:

Արտադրական ֆոնդերն արտադրամիջոցների արժեքի դրամական ձևերն են: Արտադրամիջոցները հասկապությունը, տնտեսագիտության մեջ դիտվում է որպես արտադրական ներդրանքի (հող, աշխատանք, արտադրամի հօգոս) եռակի մեծություն, որը հայտնի է արտադրական ֆունկցիան անվանմբ:

Հոր և աշխատուժը, զյուղատնտեսական արտադրության առաջնա-

յին գործունեքը են, քանի որ նրանց քանակությունը որոշվում է տնտեսությունից դրւս (հողի դեպքում քնական, աշխատութիւն դեպքում՝ սոցիալական գործունեքով): Հիմնական միջոցները (հիմնական ապրանքներ, հիմնական կապիտալ և այլն) արտադրության արդյունք հանդիսացող գործունեք են, երկարաժամկետ են:

Ներդրանքը (Investment) տնտեսական գործունեություն է, որն այսօր վա սպառումը սահմանափակում է հանուն արտադրության հետագա ընդլայնման և արդյունավետության բարձրացնման: Դրանք արժեք և սպառողական արժեք ունեցող սիցոցներ են, որոնք միաժամանակ ներկայացնում են անշյալում ծախսված կենդանի աշխատանքի նյութականացված (մարմնացված, առարկայացված) հոաւիճ ռուվանուական բարեւում:

Սպառողական արժեքը ստեղծվում է կոմերտու աշխատանքով և բաժանում է արտադրության (վար, ցանք, սերմ, կեր, էներգիա, մշակություն, թերթահավաք, փոխադրում) ու անձնական՝ քնակարանի, կենցաղ, սոսողապահության, կրթության, բիզնեսի այլ ոլորտների տարրեր պահպաներ:

Գյուղատնտեսության մեջ սահմանական արժեքները շատ բազմազան են՝ շնորհիք, կառուցներ, տեխնիկա, անասուններ, տնապարկներ, սերմեր, գերեր, վառելիք, պարարտանյութեր. և կազմում են զույգատնտեսական ձեռնուրկությունների իրային հարատությունը։ Ֆիզիկապես դրանք հնարավոր չեն գումարելու, ուստի քանակական չափակցման համար հիմք է ծառայում նրանց արժեքը, այսինքն՝ այդ միջոցների ձեռքբերման ինվեստիցիաները կամ սեփական աշխատանքային և նյութական ներուրումները։

Գյուղատնտեսության ֆոնդերի կազմում վճռորոշը արտադրական ֆոնդերն են, որոնք կազմված են արտադրության ընթացակարգում գործող միջուններին:

Դեռևս մշակված չէ հիմնական միջոցների կազմում հողային ֆոնդի հաշվառման կարգը, այնինչ դա շատ կարևոր է, քանի որ հողատարածքի մեծությունը, որակը, տեղադրությունը, աշխարհագրական դիրքը էսկան ազդեցություն են ունենում արտադրական ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետության վրա:

Մեր հանրապետությունում ներկայումս ավարտին են մուտքնում հողի կաղաստրային գնահատնան աշխատանքները, որոնց արդյունքները հետագայում կօգտագործվեն ֆոնդերի և ազարակատերերի աշխատանքի արդյունավետության գնահատման, ինչպես նաև հարկման քաղաքականության մշակման ժամանակ։ Գյուղատնտեսության ֆոնդերի վերաբերադրությունն ու օգտագործումն ունեն որոշակի առանձնահատկություններ. որոնք պայմանավորված են նյուի վերաբերադրության տնտեսական ու բնակենաբանական օրենքների միահյուսունուկ, հասարակական առողջերի նույ-

բաիրային կազմով, հող-կապիտալ հարաբերությամբ և այլն: Արտադրության առանձին միջոցներ՝ կոմքայններ, շարքայններ, հեծիշներ, կալսիչներ և այլն, տարվա ընթացքում օգտագործվում են խստ սահմանափակ ժամանակահատվածում: Բազմամյա տնկարկների, սերմերի, բանող, մթերատու և բուկող անասունների վերարտադրությունը կանխանշված է կենսաբանական որոշակի ժամկետներով: Արտադրության անքողջականության մեջ, միջոցները ևս ենթակա են բնակլիմայական պայմանների ազդեցությանը: Բայց այդ, արդյունքի մեծությունը կախված է ոչ միայն ֆոնդերի մեծությունից, այլև հողերի որակից, տեղադրությունից, աշխարհագրական դիրքից, բարձրությունից, աշխատողների քանակական և որակական ցուցանիշներից և այլն:

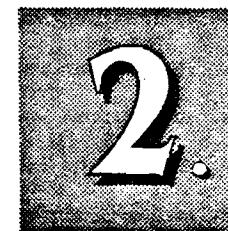
Ի տարբերություն արդյունաբերության, որտեղ արդյունքի որոշակի մասը միայն կուտակվում ու արտադրական սպառման է ենթարկվում, զյուղատնտեսական արտադրանքը կարելի է կուտակել ֆոնդերում և սպառել: Հետևապես, ֆոնդերի վերարտադրության հնարավորություններն այստեղ զգալի չափով կախված են նաև բաշխման ժամանակ սպառման և կուտակման միջև ճիշտ համամասնության սահմանումից: Գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների ֆոնդերը, որոնց ուսումնասիրությամբ գրադփում է զյուղատնտեսության էկոնոմիկան, կազմում են ազգային համայնքի, այսուհետև ԱՊՀ ֆոնդերի, ամբողջության մի մասը: Որքան կատարյալ ու բավարար լինեն այդ համայնքի մյուս ստորագրածանումների ֆոնդերը (տեխնիկական ապահովում, ազուրվածակում, ենթակառուցվածք), որքան ճիշտ լինի նրանց ճյուղային կառուցվածքը, այնքան նպաստավոր պայմաններ կատեղծվեն զյուղատնտեսական արտադրանքների արտադրության, իրացման, վերամշակման և սպառողին հասցնելու համար: Կարևոր չէ, թե շուկայում արտադրանքի անբավարությունը զյուղատնտեսությանը, վաճառահանման միջոցների՝, վառպահպանմանը, թե այլ պարագայի հետևանք են: Հետևապես, զյուղատնտեսության և ԱՊՀ-ի մյուս ոլորտների ֆոնդերի միջև որոշակի հարաբերակցություն է պետք:

Ըստ սեփականության ձևերի՝ արտադրական ֆոնդերը լինում են անհամական, կողեւկողիկ, պետական, խառը, համատեղ և այլ կարգի: Դրանց ազատ գործունեության համար ստեղծվում են համապատասխան օրենսդրական և տնտեսական դաշտեր, այնուհանդերձ շատ հարցերի լուծումներ դեռ կրում են հնի բռվանդակությունը:

Գյուղատնտեսական ձեռնարկություններում ֆոնդերը առավելապես ներկայացված են անասնագումների, բանող, մթերատու և բուկող անասունների, բազմամյա տնկարկների, տեխնիկայի, ոռոգման համակարգերի միջոցների, շինանյութերի ձևով:

Պետական ծեռնարկությունները դեռևս պահպանում են սեփականության մկանումք մոտեսումների նախկին նոտածելակերպն ու գործելակերպը: Սրանք աստիճանաբար վերակազմավորվում են բաժնետիրական կամ այլ տիպի ծեռնարկությունների:

Գյուղատնտեսության ֆոնդերը կարևոր նշանակություն ունեն արտադրության ինտենսիվացման, զյուղատնտեսական արտադրանքների ավելացման, փոխադրման, պահպանման, որակի, արտադրության արդյունավետության բարձրացման, զյուղի սոցիալական գարգացման, աշխատավորների նյութական ու կուլտուրական պայմանների բարելավման, ներդաշնակ գարգացման, զյուղի և քաղաքի, մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքի միջև եղած էական տարբերությունները մեղմելու գործում: Ֆոնդերի աճն ու կատարելագործումը հնարավորություն կտան զյուղատնտեսական աշխատանքը դարձնել ինդուստրիալ աշխատանքի տարատեսակ: Ֆոնդերի ինսպուրյունն անհրաժեշտ է բիզնես սկսելու նպատակահարության գնահատման, ֆոնդեր, հնվեստիցիաներ, կապիտալ, արտադրական ծախսեր հասկացությունների բնույթը հստակ պատկերացնելու համար:

Գյուղատնտեսության ֆոնդերի դասակարգումը

Արտադրական ֆոնդերի դասակարգման հիմքում ընկած են շրջապտույտի բնույթը, տևողությունը, օգտագործման բնույթը, ոլորտը և արժեմեծությունը:

Ըստ իրենց տնտեսական դերի, վերարտադրության եղանակի և արտադրության գործընթացում ունեցած նաև կազմակերպության բնույթի զյուղատնտեսական ֆոնդերը լինում են արտադրական և ոչ արտադրական:

Ոչ արտադրական ֆոնդերը թեև արտադրության գործընթացին անմիջապես չեն մասնակցում, սակայն ազդում են նրա վրա և մեծ նշանակություն ունեն զյուղի սոցիալական գարգացման համար:

Ոչ արտադրական ֆոնդերն են:
ա. բնակարանային

բ. Կոնյունգ Մանտենության

9. Արվածագործական

Բ. Խոսքագրական և արվեստի

Б. АПРІОРАЖАНОВА

Տ. Ա. Մարգարեան և այլն

Ներկայումս, հիմնական ֆոնդերի տնտեսական արդյունավետությունը անահատելի այս ֆոնդերը հաշվի չեն առնվում:

Ֆոնդերի հիմնական նաև օգտագործվում է արտադրական ոլորտում և կոչվում են արտադրական ֆոնդեր: Դրանց մեջ նաև սպասարկում են զյուղատնտեսական արտադրությանը, ուստի կոչվում են զյուղատնտեսական նշանակության արտադրական ֆոնդեր, իսկ մի մասն էլ սպասարկում զյուղական վայրերում գործող, բայց այլ արտադրական ոլորտներ, այդ պատճառով էլ կոչվում են արտադրական, բայց ոչ զյուղատնտեսական նշանակության ֆոնդեր: Ոչ զյուղատնտեսական արտադրական հիմնանան ֆոնդերին են պատկանում՝

1. Արդյունաբերական արտադրական հիմնանական ֆոնդերը, ինչպիսիքը են զյուրատնտեսական հոլմքի, վերամշակման, զյուրատնտեսության համար արտադրամիջոցների, շինանյութերի արտադրության ծեռնարկությունների հիմնական ֆոնդերը:

2. Ծինարարական ճեղարկությունների հիմնական ֆունդերն են՝ չենքը, ուժային և բանող մեքենաներն ու սարքավորումները, տրանսպորտի միջունները, տնտեսական գույքը և այլը:

3. Արտադրանքի վաճառահանման և առևտության արտադրանքի սպառողին հասցնելու հիմնական ֆոնդերը գյուղական վայրերի ճաշարանների, բուժետների, հանրախանությունների, մթերային վաճառատների, կրապակների շենքերը, սարքավորումները որոնք գործում են գործարարության (business) այլ ոլորտում և հետևապես գյուղատնտեսական ֆոնդերի նազմում հաջվի չեն առնվազ։

Գյուղատնտեսական նթերքների արտադրության ավելացումը. արդյունավետությունը գիշակորապես կախված է գյուղատնտեսական նշանակության արտադրական ֆոնդերի բավարարվածությունից, կառուցվածքից, օգտագործման աստիճանից և այլն: Գյուղատնտեսության արտադրական ֆոնդերը տնտեսազիտական կատեգորիաներ են և եանդես են գալիս եիմնական ու շրջանառու ֆոնդերի ձևով: Դրանք վերաբերում արտադրության ոլորտին, որից դուրս չկան ոչ եիմնական և ոչ էլ շրջանառու ֆոնդեր:

Գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրական ֆոն-դերը, պահպանելով իրենց բնափրային ծեր, մասնակցում են արտադրական մի քանի սկզբանի, մաշվում են աստիճանաբար և իրենց արժեքը արդյունքին են փոխանցում մաշվածի ձևությամբ:

Ծրանառու Փոնդերը, ընդհակառակը, արտադրական գործընթացում սպառվում և իրենց արժեքն արդյունքին են փոխանցում նույն արտադրական ցիկլերում: Դրանք ներառում են աշխատանքի առարկաներ:

Սահմանված կարգի համաձայն և դասակարգման գործում միասնականություն մտցնելու նպատակով 25 հազար դրամից ցածր արժեք ունեցող միջոցները՝ անկախ ծառայության ժամկետից, և մեկ տարուց պակաս օգտագործման ժամկետ ունեցող միջոցները, անկախ արժեքից, հաշվի են առնվում շրջանառու ֆոնդերում:

Կախված տնտեսական գործընթացում ունեցած դերից՝ առանձին արտադրամիջոցներ կարող են պատկանել մերք հիմնական, մերք շրջանառու ֆոնդերին: Այսպես՝ հիմնական հոստի հիմնական միջոց հանդիսացող մթերատու անասունը դառնում է շրջանառու միջոց, եթե նրան խոտանում և զերում ենք բայց տակ: Ընդհակառակը՝ շրջանառու ֆլենդ հանդիսացող անասունների մատղաշը, փոխադրվելով հիմնական հոտ, դառնում է հիմնական միջոց:

Հանքային և օրգանական պարարտանյութերք, արտադրության գործութացում ունեցած նաև կազմության բնույթով, մոտ են հիմնական ֆոնդերին, սակայն պարարտանյութերի հետազոտությամբ նրանց արժեքի և արդյունավետության հաշվարկը կապված է մի շարք դժվարությունների հետ, որոնցից են՝

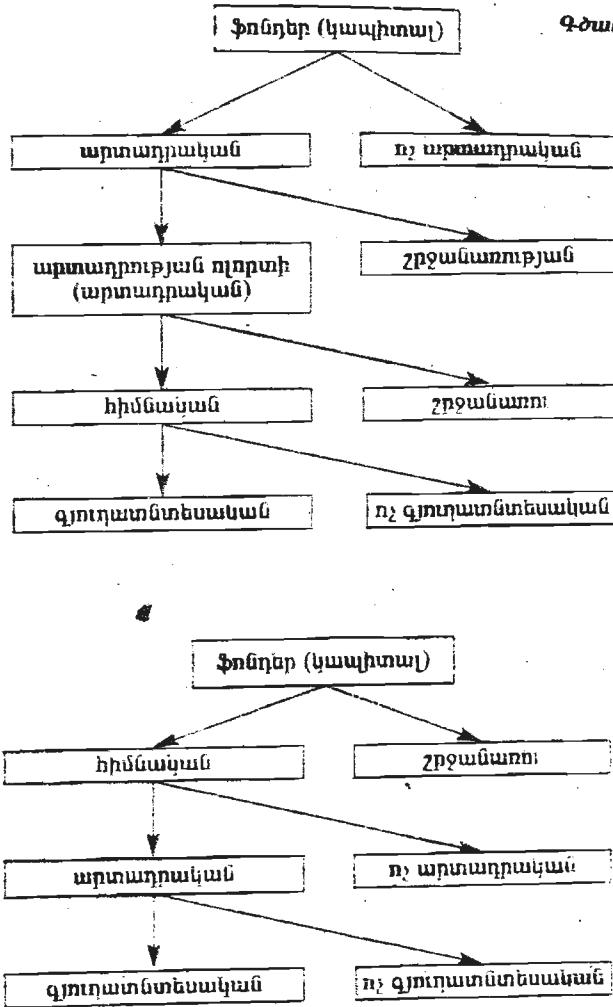
1. Հողի բերրիության վրա պարարտանյութերի ամենամյա ներգործության չափի գործնականութեն դժվար որոշելու:

2. Պարարտանյոթերի շատ տեսակների ամենամյա և տարբեր մշակաբույսերի տակ օգտագործելը և ըստ տարիների փոխանցման մասնաբանի օգտակար արդյունավետության որոշումը:

3. Տարբեր մշակաբույսերի համար միևնույն պարարտանյութի արդյունավետության որոշումը:

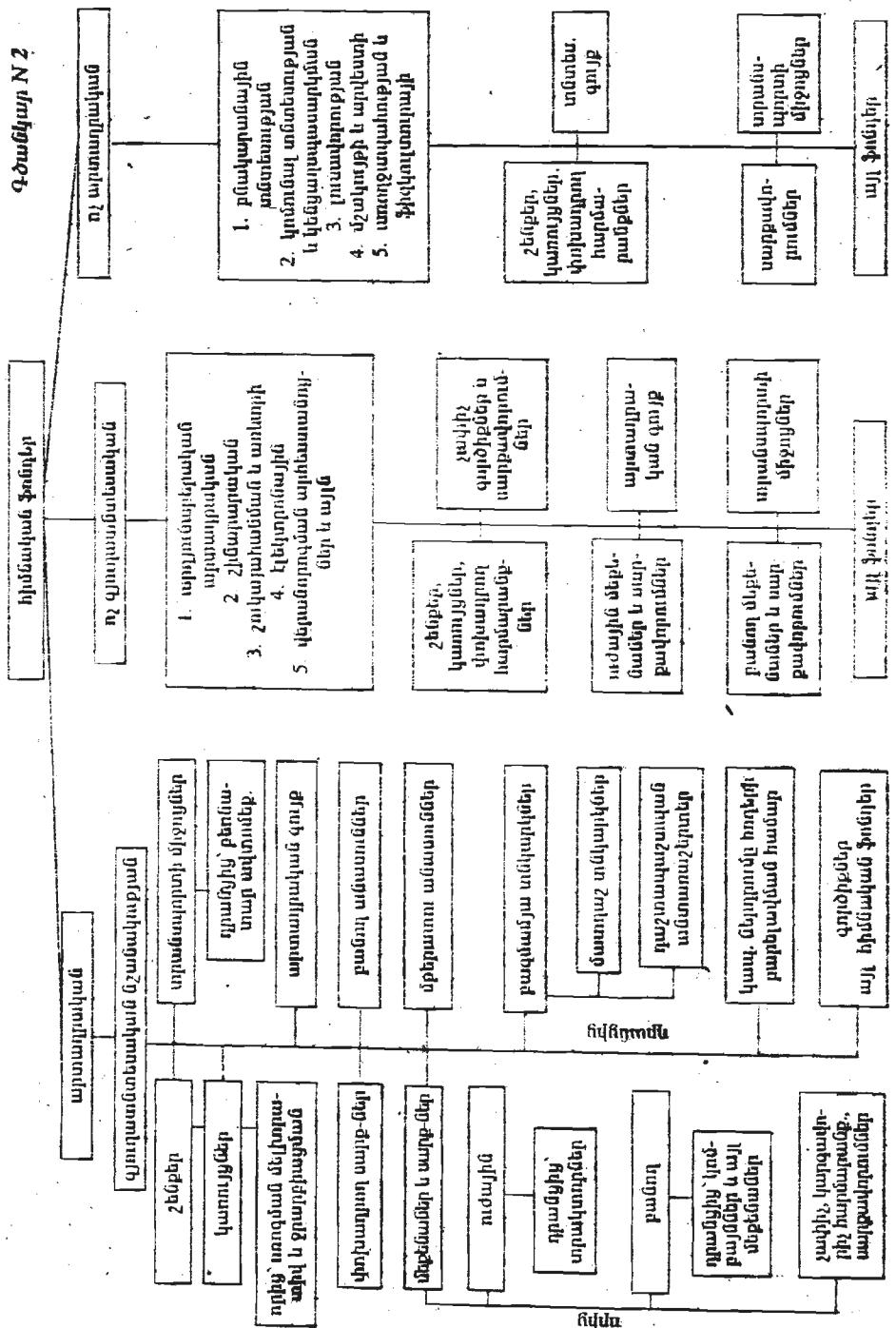
4. Արտադրական մի քանի սիկլերի մասնակցող պարարտանյոթերի՝ մեկ արտադրական սիկլում բնափրային ձևի լրիվ կորուստի որոշումը։ Ահա թե ինչու ֆոնդերի հաշվառման ներկա պրակտիկայում պարարտանյոթերը դատում են շրջանառու ֆոնդերի շարժին։

Գյուղատնտեսության ֆոնդերի դասակարգումը բերված է N 1 գծանկարում (ավելի մանրամասն՝ N 2 գծանկարում):

Բայի վերոհիշյալից տարբերութ ենք գործող (կիրառվող) և ապառվող ֆոնդեր հասկացությունները: Գործող ֆոնդերի տակ հասկացվում են սպառադերի, իսկ սպառվողի տակ՝ արժենաւեղծմանը նախնական ֆոնդերը: Դա հիմնական ֆոնդերի մաշվածը և օգտագործվող շրջանառու նյութական միջոցներն են: Գյուղատնտեսության ֆոնդերի դասակարգումը սրանով չի ավարտվում, այս ավելի հաճախանորեն տրվում է զյուղատնտեսական նշանակության հիմնական ֆոնդերի և շրջանառու միջոցների բաժնում: Այս դասակարգումը ժամանակավոր է և ոչ ավարտուն:

կար

3.

Գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրական ֆոնդեր (կապիտալ)

1. Դասակարգումը և կառուցվածքը

Գործող դասակարգմանը հանապատասխան գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրական ֆոնդերը բաժանվում են հետևյալ խմբերի (գծանկար N 2):

1. Արտադրական շենքեր
2. Արտադրական կառուցվածք
3. Փոխադրող սարքավորումներ
4. Մերենաներ և սարքավորումներ, այդ թվում ուժային, որից տրակտորներ, կոմբայններ և այլ մեքենաներ
5. Տրամսպորտի միջոցներ, այդ թվում՝ բեռնատար մեքենաներ
6. Արտադրական և տնաեսական գույք
7. Բանող անասուններ
8. Մթերատու անասուններ
9. Բազմանյա տնկարկներ, այդ թվում՝ մատղաշ տնկարկներ, դաշտապաշտպան անտառաշերտեր
10. Կապիտալ ներդրումներ՝ խոդերի բարեկաման գծով (առանց կառուցվածքի)
11. Գործիքներ և այլ հիմնական միջոցներ:

Տարերակում ենք կազմ և կառուցվածք հասկացությունը:

Ֆոնդերի կազմը նույն մեջ մտնող խմբերն են: Այն սահմանելիս և նույն նյութաբարային բովանդակությունից և օգտագործման նշանակությանը միջոցները խմբավորելու սկզբունքից: Համեմատության համար նշենք, որ այս դասակարգումն ընդհանուր է ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի համար, մասնավորապես հաշվի առնելով ճյուղային առանձնահատուրությունը: Ֆոնդերի ներկա դասակարգումը գերծ չէ թերություններից, կուրուրությունները: Ֆոնդերի ներկա դասակարգումը գերծ չէ թերություններից, մասնավորապես վիճելի է հիմնական ֆոնդերի կազմուն մատղաշ տնկարկների հաշվառումը:

Գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական ֆոնդերի առանձին խմբեր, սուսկ ընդհանուր գծերով են բնութագրում այն, և պարզ չէ նրանցից յուրաքանչյուրի կազմությունը:

Այն ըստ հիմնական ֆոնդերի տեսակների հետևյալ պատկերն է ներկայացնում:

1. Արտադրական շենքեր՝ անասնապահական շենքեր, մեքենաների, գործիքների, ներմերի, կերերի, պարարտանյութերի, ապրանքային արտադրանքի պահպանության պահեստներ, արտադրանքի վերամշակման փարերավորման կառույցներ, արհեստական սերմնավորման կայանի, անասնաբուժական շենքեր և այլն:

2. Կառույցները՝ սկիլոսային աշտարակներ, երեսպատված խրամատներ, հորեր, ջեղմոցներ և ջերմատներ, ծածկված կալեր, հայահամակի չորացնան, մաքրման ասֆալտապատ, բետոնապատ հրապարակներ, արտադրանան նշանակության ջրհորներ, արտեզյան հորատանցքեր, ոռոգման ջորացնան, ջրարթիացնան կառույցներ, կերախոհանոցներ, գումարի և կոյուղու ջրի ասքարներ, ցանկապատներ, խճույղներ և այլն:

3. Փոխադրող հարմարանքներ՝ մերենաների անջատման մասեռ: Հրոնք որոշ հեռավորության վրա փոխանցում են էներգիա, հեղուկի (կաթի, գյունու խողովակաշարեր, էլեկտրացնաց, ջրուղի) կամ փոքր տարածության վրա բեռների փոխադրիչներ, հեռախոսային, ռադիոհաղործման միջոցներ, կերերի, գրմանը փոխադրիչներ և այլն:

4. Մեքենաներ և սարքավորումները, որոնք ներկայացնում են գյուղատնտեսական ծեննարկության էներգետիկ հզորությունը, տեխնիկական նակարդակը և վճռական դեր խաղում գյուղատնտեսական արտադրության կազմակերպման գործում: Դրանց թվին են պատկանում բոլոր ուժային մեքենաները, տրակտորները, անշարժ և շարժական ուժային տեղակայանները (էլեկտրական, ջրի, ջամու, շոգու, զազագեներատորային շարժիչներ), հողամշակման, ցանքի, նշակության, վնասատուների և հիվանդությունների դեմ պայքարի, սերմերի, ապրանքային արտադրանքի տեսակավորման, փաթեթավորման, կերերի նախապատրաստման, կթի, խուզի ազքեգատները, չափիչ-կարգավորող սարքերը (ազդողուկարինետների, բակտերիոլոգիական լաբորատորիաների սարքավորումները (գործիքներ, կշեռքներ, էլեկտրաէներգիայի, ջրի, հեղուկ և գազի վառելամյութի հաշվիներ, տեխնոլոգիական գործիքավայնների ինքնաշխատ կառավարման վահանակներ, համակարգիներ, տրանսֆորմատորներ և այլն):

5. Փոխադրամիջոցներ՝ բեռնատար մերենաներ, կցվոյ սայլակներ, վագոններ, ինքնաշարժ ավտոսայլակներ, կենդանաքարշ տրանսպորտ, խողովակաշարային, օդային և ջրային փոխադրամիջոցներ:

6. Արտադրական և տնտեսական գույք՝ աշխատանքաներ, աշխատանքի պաշտպանության առարկաներ, հակարդեհային սարքավորումներ, փակուկ գույք և այլն:

7. Բանող անասուններ՝ եղմեր, ծիեր, ուղուեր, լծկան եղջերուներ և այլն:

8. Մքերասու աճատուներ՝ բոշուններ, մեղվարնուանիքներ:

9. Բազմամյա տնկարիներ՝ ալտղահատապտղատու մշակարույսեր, խաղողյի, թեյի պլանտացիաներ, ոչ բերքատու այգիներ, դաշտապահուածանական անուառաջերտեր:

Տնտեսագետներն առաջարկուան են մատղաշ տնկարկմերը հաշվի առնել շրջանառու ֆոնդերում, քանի դեռ նրանք բերքատվության չեն հասել, սակայն այնքանով, որքանով նյանց խնամքն ու աճնցումը, մինչև բերքատվության վիճակին հասնելը, իրականացվուան է կապիտալ ներդրուածների հաշվին: Նպատակահարմար չէ դրանք հաշվառել շրջանառու ֆոնդերում: Հիմնական ֆոնդերի արդյունավետության հետ կապված հաշվարկների ժամանակ պետք է պարզապես դրանց արժեքից հանել այդ գումարները:

10. Կապիտալ ներդրուածների հոգինի բարեկավան համար.

Մուանք ընդգրկուան են հոգուարելավուաների և հոգաշինարարության նպատակներով կատարվող ներդրուածները՝ առանց կառույցների:

11. Գործիքներ և այլ հիմնական միջոցներ. Այս խճռուան ընդգրկուան են տնտեսության գործիքները և մնացած հիմնական հոգիվածներով շարտացոլված հիմնական միջոցները:

Հիմնական ֆոնդերի առանձին խճռուեր կազմերից են բնութագրուանք և էական ազդեցություն են բաղնում ֆոնդերի կառույցվածքի ու օգտագործման արդյունավետության վրա:

Հիմնական ֆոնդերի կառույցվածքը, երա առանձին հոգիվածների տեսակարար կշիռն է ընդհանուր կամ գյուղատնտեսական նշանակության ֆոնդերի մեջ: Այսուել կարեւոր նշանակություն ունի արտադրական, ոչ արտադրական և գյուղատնտեսական ֆոնդերի հարաբերակայությունը, որը նախկինում սահմանվում էր՝ հաշվի առնելով ինչպես արտադրության և գյուղի սոցիալական զարգացման շահերը, այնպես էլ գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների հենարավորությունները:

Ֆոնդերի կառույցվածքը գյուղատնտեսական ձեռնարկություններում պայմանավորված է երանց մասնագյուղացմանը, ինտենսիվության մուկարդացուկ և այլն: Անասնաբուժական ուղղության տնեցու տնտեսություններում բարձր է շներերի, մթերասու անառունների, հասցանաթիվային, տեխնիկական մշակարույսերի աճեցնաք գրադարան տնտեսություններում՝ տեխնիկական միջոցների, աշխատաբառների տնտեսություններում՝ բարձրացմայա տնկարիների տնտեսությանը կշիռը և այլն: Այնանու, որ արտադրական հիմնական ֆոնդերի տառանձին տարրերի, արտադրության վրա ունեցած ազդեցությունը տարրեր է, ուստի ֆոնդերի կառույցվածքում, պայմանականուն, առանձնացնուան ենք «ակտիվ»՝ «պասիվ», հասկացողությունները:

Միակ են այս միջոցները, որոնք առավել մեծ ազդեցություն են բռնուած արտադրանքի պեղացման արդյունավետության վրա (գյուղատնտեսական տեխնիկա, մթերասու անառուններ, բազմամյա տնկարկներ, վաճառահանման միջոցներ և այլն):

Ոչ ակտիվ միջոցներին են վերագրվում շներերի, կառույցների մի մասը, ճանապարհները, ցանկապատերը և այլն: Նման ստորաբաժանումը կրում է տուկ պայմանական բնույթ, քանի որ առանց ժամանակակից շներերի, կառույցների, ճանապարհների, ամենար է պատկերացնել գյուղատնտեսական արտադրանքների անկարուատ փոխադրանը, պահպանունը, որանք ապահովումը, էկոնոմիկայի պահանջների բավարարումը և այլն: Դրանով հանդերձ, այդ միջոցների ծևակորման գործում բոլոր տեսակի ալեւրությունները (շարդարացված ամրության պաշարներ, բանկադեք շինանյութերի օգտագործում, մեկ մետր օգտակար տարածության բանկացում) հանգեցնում են միջոցների անտեղի սառեցման: Գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների հիմնանական ֆոնդերի կառույցվածքում շներերի և կառույցների տեսակարար կշիռը 1998 թ. հասնում էր 50-55%-ի, մթերասու անառուններին՝ 20-25%-ի, տեխնիկական միջոցներին՝ 6-7%-ի, բազմացյա տնկարկներին՝ 8-9 %-ի և այլն: Արտադրական ֆոնդերի արժեքը գյուղատնտեսության մեջ 1998 թ. անցնում էր 300 մլրդ դրամից:

II. Հրամական ֆանդերի գնահատումը

Աներաժշտ է երանց հաշվառման, արժենմնածության որոշման, հարկանի և վաճառքի համար հավաստի տեղեկատվությանը տիրապետելու նկատառությունը: Հիմնական ֆոնդերի գնահատումը երանց արժենմնածությունը որոշելու կարգն է, որը կատարվում է:

ա. նախասկզբնական.

բ. ճնացորդային.

գ. վերականգնման արժեքում:

Նախասկզբնական արժեքը ներառում է միջոցների ձեռքբերման և մինչև տնտեսություն հասցնելու կամ տնտեսությունում նրանց պատրաստման ծախսները: Արևոյցան տնտեսազնուական գրականաթյան մեջ այն երթեմն հիշատակվում է համախառն ներդրում (Gross investment) անվանումով:

Մնացորդային արժեքում (զուտ ներդրանք) ֆոնդերը պարբերաբար զնահատվում են զույքազնան ժամանակ: Մնացորդային արժեքը՝ Φ_2 , որոշվում է նախասկզբնական արժեքի՝ Φ_1 , հանելով անորոշիկացիայի գումարը՝ A : Դա դեռևս արդյունքին շփոխանցված մասն է, որը ցայց է տալիս ֆոնդերի արտադրական կարողությունը ավել պահին (առև պիտանելության գործակիցը):

$\Phi_2 = \Phi_1 - A$

(1)

Արևանդյան տնտեսագիտական գյուղականության մեջ այն հիշատակվում է զուտ ներդրում (Net investment) անվամբ:

Վերականգնման արժեքը ֆոնդերի արժեքն է տվյալ պահին գործող գներով, այսինքն՝ համանման կարողությունը վերարտադրելու համար պահանջվող գումարը:

Վերականգնման արժեքը որոշվում է հաշվի առնելով միջոցների մաշվածությունը, հիմնական վերանորոգումը և գործող գները:

Բայց վերոհիշյալը, որոշվամ է նաև ֆոնդերի միջին տարեկան արժեքը: Այն հաշվարկվում է՝ 12-ի բաժանելով մինչն հաշվետու տարկա հունվարի 1-ն առկա ֆոնդերի կեսի, հաջորդ տարկա բոլոր ամիսների 1-ի դրույյամբ եղած ֆոնդերի գումարի և վերջին ամսվա գումարի կեսի համրացումարի արդյունքը:

Ֆոնդերի (կապիտալի) գնահատումը միջազգային պրակտիկայում կատարվում է, այսպես կոչված, հիմնակորկած շուկայական արժեքավ: Սա այն գիմն է, որով սեփականությունը կաճառել յանձնագործության մեջ կատարվում է գնել յանձնագործի ձեռքը: Գոյուրյուն ունի երեք մոտենում:

1. Եկամտային մատենում — սա եկամտի կապիտալիզացիայի մերող է, ըստ որի միջոցի արժեքը (C) ուղիղ համեմատական է սպասվելիք տարեկան հասույթներին (ΔB), հակադարձ համեմատական է կապիտալ ներդրումների համար առաջարկվող տոկոսագործությին (Π).

$$C = \frac{\Delta B}{\Pi} \times 100 \quad (2)$$

Ենթադրենք, ազարակատերն իր 2000 մ² պահեստարանը 5 տարով տվել է հնարավոր գնմամբ վարձակալության (լիգինգ), 10% շահադրություն՝ ամսական 5000 դրամով, ապա միջոցի արժեքը կլինի:

$$C = \frac{5000 \times 12}{10} \times 100 = 600 \text{ հազար դրամ}$$

2. Ծովայական մերող — հիմնված է կապիտալի շուկայի, գործարքների և նյուղային գնահատման մերժմերի վրա: Այսուղ հաշվի են առնելում ֆինանսական վերլուծության ցուցանիշները, բաժնետոռների հսկիչ ծրարի արժեքը և շուկայական այլ ցուցանիշները:

3. Ծախսային մերող — հիմնված է կուտակված ակտիվների գնահատման վրա:

III. Վիճակը բնութագրող ցուցանիշները

Հիմնական ֆոնդերի ուսումնասիրության ժամանակ հաճախ գործ ենք ունենում նրանց վիճակը բնութագրող այնպիսի ցուցանիշների հետ, ինչպիսիք են բացարձակ հավելածը (կուտակումներ), մաշվածության, պիտանեյինության, նորացման, դուրսգրման գործակիցները և այլն:

Հիմնական ֆոնդերի հավելածը որոշվում է որպես տարեսկզբի և տարեկերջի կամ հաշվետու և բազիսային տարիների գումարի տարրերություն: Իսկ հավելածի գործակիցը՝ տվյալ հավելածը ֆոնդերի տարեսկզբի (բազիսային տարվա) գումարին հարաբերելու միջոցով: Մի շարք տարիների համար այն կարելի է որոշել.

Վ A/B

բանաձևով, որտեղ

ո – տարիների թիվն է,

A – հաշվետու տարվա ֆոնդերի գումարը,

B – բազիսային տարվա գումարը:

Մաշվածության գործակիցը (Ku) բնութագրում է մաշվածության անհճանը տվյալ ժամանակաշրջանում և հաշվարկում է մաշվածքի գումարը (A) ֆոնդերի նախասկզբնական արժեքին (Φ1) հարաբերելու միջոցով:

$$Ku = \frac{A}{\Phi_1} \times 100 \quad (4)$$

Օրինակ՝

Եթե տնտեսությունում նախասկզբնական արժեքը (Φ1) կազմել է 15 մլն դրամ, իսկ ամորտիզացիոն մասհանումները A՝ 800 հազար դրամ, ապա մաշվածության գործակիցը (Ku) կլինի.

$$\frac{800 \times 100}{15000} = 5,3 \%$$

Ֆոնդերի մաշվածքի շափը կարելի է որոշել նաև ենելով միջոցների անհինական վիճակից կամ էլ ծառայության փաստացի և մնացորդային ժամկետություն:

Օրինակ՝

Եթե միջոցի նորմատիվային ծառայության ժամկետը 12 տարի է, իսկ փաստացի օգտագործումը 8 տարի, ապա փաստացի մաշվածքը կկազմի:

$$\frac{8 \times 100}{12} = 66,7 \%$$

Թեև դա կարող է հրական շինու:

Հիմնական ֆոնդերի աշխատանքների գործակիցը (K_r) հիմնական ֆոնդերի ճնշացորդային արժեքի (Φ_{1-A}) հարաբերակցությունն է նախակզբանական արժեքին (Φ₁), այն կարելի է որոշել նաև 100-ից համեմով մաշվածքի տոկոսը՝

$$K_r = \frac{\Phi_1 - A}{\Phi_1} = \frac{\Phi_2}{\Phi_1} \times 100 \quad K_r = \frac{15000 - 800}{15000} \times 100 = 94,7 \quad (5)$$

$$\text{Կամ } Q_{\text{պ}} = 100 - 5,3 = 94,7$$

Հիմնական ֆոնդերի նորացման գործակիցը (K_o) ցույց է տալիս տվյալ ժամանակաշրջանում մուտք արված (գործարկված) ֆոնդերի ($\Delta\Phi$) տեսակարար կշիռը հիմնական ֆոնդերի նախակզբանական արժեքի նկատմամբ: Եթե տվյալ ժամանակահատվածում մուտք են եղել 4 մին 500 հազար դրամի նոր միջոցներ, ապա նորացման գործակիցը կկազմի՝

$$K_o = \frac{\Delta\Phi}{\Phi_1} \times 100 \quad K_o = \frac{4500}{15000} \times 100 = 30 \% \quad (6)$$

Հիմնական ֆոնդերի դուրսգրման գործակիցը (K_b) ցույց է տալիս մաշվածության, խարիսուլ և հիմ լինելու, տարերային աղետի հետևանքով դուրս գրված ֆոնդերի (B) գումարի հարաբերությունը նախակզբանական արժեքի նկատմամբ:

$$K_b = \frac{B}{\Phi_1} \times 100 \quad (7)$$

Եթե տվյալ ժամանակահատվածում դուրս են գրվել 3000 հազ դրամի միջոցներ, ապա՝

$$K_b = \frac{3000}{15000} \times 100 = 20 \%$$

Որքան բարձր են ֆոնդերի մաշվածքի, ինչպես և նոր միջոցների ներդրման հետևանքով նորացման տեմպերը, այնքան էլ այն կիամապատասխանի տեխնիկական առաջադիմության պահանջներին, և նույնչափ էլ մեծ կիմեն ֆոնդերի վերարտադրության տեմպերն ու արտադրական կարողությունը:

Հիմնական ֆոնդերի արտադրական կարողություն ասելով հասկանում ենք սահմանված տեսականիով և որակով առավելագույն արտադրանք ստանալու կարողությունը՝ հաշվի առնելով բոլոր միջոցների բարձրարդյունավետ օգտագործումը, գիտատեխնիկական նվազումները, առաջալոր տեխնոլոգիան և արտադրության կազմակերպումը:

Ֆոնդերի արտադրական կարողությունը (P_F) կախված է տարեսկզբի նրանց մեծությունից (Φ₁) նոր արտադրական կարողությունների ներդրումից ($\Delta\Phi$), գործող կարողությունների վերակառուցումից (Φ₃), միջոցների դորս գալու մեծությունից (Φ₄): Հետևապես, միջին տարեկան արտադրականությունը (P_F) կարելի է որոշել հետևյալ բանաձևով՝

$$P_F = \Phi_1 \frac{P_1}{12} + \Delta\Phi \frac{P_2}{12} + \Phi_3 \frac{P_3}{12} + \Phi_4 \frac{P_4}{12} \quad (8)$$

որտեղ՝ P₁, P₂, P₃, P₄ տվյալ կարողության տարվա ընթացքում աշխատած ամիսների թիվն է:

Գյուղատնտեսական ծեռնարկություններում արտադրական կարողությունները որոշվում են անասունների, բջունների պահպանվող գիսաբանակի համապատասխան: Օրինակ, կարնային համալիր 1200 կովի, բտման հրապարակներ 20 հազար գույխ խոշոր եղորսավոր անասունի համտությամբ էլ վերջնական արդյունքի համար (օրինակ՝ 4 հազար տոննա կարի, 10 հազար դրամք վերափոխվել են նոր տիպի փոքր կարողությունների):

Արտեքային արտահայտությամբ այն կախված է նաև ֆոնդատարությունից:

IV. Հիմնական ֆոնդերի մաշումն ու ամորտիզացիան

Արտադրության գործընթացում հիմնական միջոցներն աստիճանաբար մաշվում, կորցնում են իրենց նախնին որակը և որոշակի ժամանակից հետո դառնում ոչ պիտանի, դրան համապատասխան էլ նրանց արժեքը փոքրացվում է:

Մաշվածը լինում է ֆիզիկական և քարոյական: Ֆիզիկական մաշվածը պարունակության մաշվածը սահմանափակ է, եթե միջոցները կորցնում են տեխնիկական շահագործման հատկանիշները: Ֆիզիկական մաշվածը տեղի է ունենում երկակի ձևով՝ ինչպես միջոցներն օգտագործելու, այնպես էլ չգործածվելու դեպքերում:

Գյուղատնտեսություն ունեն լիրկ և մասնակի մաշվածք հասկացություններ: Լիրկ մաշվածքի դեպքում գործող ֆոնդները լուծարվում և փոխարինվում են նորերով: Մասնակի մաշվածը վերականգնվում է նորոգման միջոցով, որն իր հերթին կարող է լինել հիմնական կամ ընթացիկ:

Քարոյական մաշվածը ավելի շատ տնտեսական քան տեխնիկական հասկանողական հասկացություն է: Գրա էությունն այն է, որ ավելի էժան կամ բարձր արտադրողական համանման արտադրամիջոցների երեսն գալու հետևանքով օգտագործման համար ֆիզիկապես պիտանի միջոցների կիրառումը տնտեսական առումով դառնում է ոչ շահավետ:

Արքան երկար է մերենայի վերարտադրության միջոցի ժամանակաշրջանը, այնքան ննջ է բարյոյական մաշվածքի փունքը:

Թարդոյական մաշվածքը առաջադիմական, տեխնիկա-տնտեսական անհյուսափելի երևոյթ է, սակայն դա, միաժամանակ առաջացնում է նյութական միջոցների կորուստ: Ուստի վաղաժամ բարյոյական մաշվածքի մեղմանցման համար անհրաժեշտ է տեխնիկական միջոցների, սարքավորումների, տեխնոլոգիաների արդիականացում, շնչերի, հիմնական հոտի, քազմանյա տնկարկեների վերակառուցում և այլն: Սակայն, ինչպիսին էլ լրի այդ կորուստը, այն չի կարելի կասեցնել: Կառավարչի հայացքը միշտ պետք է ստղված լինի առևտ, տեխնիկայի առաջադիմության կողմը, այլապես նա անհյուսափելիորն ետ կննա:

Այնուամենայինք, դա չի ճշանակում, թե տնտեսությունը նոր, բարձր արտադրողական և էժան միջոցներ ստանալու հետո հները պեսար է գործածությունից համի: Հին մերենայի նորով փոխարինումը բույլատրեի է, եթե դրա հետևանքով ստացված տնտեսական այլպեսնը գերազանցում է քարոյական մաշվածքի հետևանքով առաջնայած կորստին:

Միջոցների էժանացման հետևանքով առաջացած բարյոյական մաշունքը որոշվում է հնացած միջոցի արժեքը գործող մեծածախ գնի հետ համեմատելու միջոցով:

Արտադրողականության բարձրացման հետևանքով առաջացած բարյական մաշունք կարելի է որոշել իին և նոր միջոցների արտադրողականությունը համարելու միջոցով, հետևյալ բանաձևով՝

$$Y = \frac{U \times M_0}{M_1} \quad (9)$$

որտեղ՝

Y – հնացած միջոցների վերականգնման արժեքն է,

U – համանան նոր միջոցի մեծածախ գինը,

M_0, M_1 – իին ու նոր միջոցների արտադրողականությունը:

Մաշված արտադրամիջոցները վերականգնելու համար արդյունքին փոխանցված նաշվածքի գումարն առանձնացնում ենք ապրանքային արտադրանքի իրացումից ստացված դրանական միջոցներից և կուտակում որպես անորտիգային ֆոն:

Այսպիսով՝ անորտիգային հիմնական միջոցների արժեքն արտադրանքին վերագրելու և հիմնական միջոցները վերարտադրելու համար դրանական միջոցների կուտակման գործոնքացն է: Այդ գումարը մտնում է ինքնարժեքի և արժեքի մեջ: Արտադրության միջոցներն արդյունքին են փոխանցում միայն իրենց արժեքի այն մասը, որը նրանք կորցնում են իրեն մաշվածք: Անորտիգային ֆոնը միջոցների պարզ վերարտադրության

կայիտալ ներդրումների կարևոր աղբյուրներից մեկն է: Ներկայումս տարբերակվում են ամորտիգային մասհանումների (միջոցների աստիճանական դուրսգրման) հետևյալ ձևերը՝

1. Գծային (համամանական), որը կարող է լինել հասարակ և արագացված:
2. Լրացուցիչ, եթե ամորտիգային մասհանումները գերազանցում են դուրս գրվող օբյեկտի նախասկզբնական արժեքը:
3. Նախնական, եթե մասհանումները ժամանակի աթումով նախորդում են միջոցների գործարկմանը:
4. Ետրնթաց՝ (degressusivnoe, regressusivnoe) դուրսգրում կամ արժեքի նվազումը կատարվում է՝ եթելով ոչ թե նախասկզբնական, այլ մնացորդային արժեքից:

Հիշատակված եղանակը շատ է տարածված Եվրոպայում և ԱՄՆ-ում: Ամորտիգային մասհանումների մեծությունը որոշվում է երեք եղանակով՝ հավասարաչափ, հավասարաչափ արագացված և արագացված:

Հավասարաչափի դեպքում անորտիգային մասհանումները հավասարաչափ տարածվում են շահագործման ողջ ժամանակահատվածի վրա, սակայն գործարարության արդյունավետության առումով դա ծեռնտու չէ, քանի որ բարյոյական մաշունք ավելի վաղ է վրա հասնում պարտադրելով ձնոնարկչին հները փոխարինելու համար ավելի շուտ ստանալ միջոցները: Դրան օգնում են 2-րդ և 3-րդ մեթոդները:

Արագացված մասհանումների դեպքում առաջին 2-3 տարիներին սահմանվում են ավելի բարձր նորմաներ, իսկ մնացած հավասարաչափ բաշխում է հաջորդ ժամանակահատվածի վրա:

Ներկայումս տարածում են գտել անհավասարաչափ մասհանումները, եթե, օրինակ, առաջին տարվա համար հատկացվում է 50%, երկրորդ տարվա համար՝ 30%, երրորդ տարվա համար՝ 20% և այլն: Բոլոր դեպքերում դա ազարակատիրոջ (ֆերմերի) ներքին գործն է: Իմանալով ընդհանուր դրույթունը, իր ապրանքի ինքնարժեքը, իր ֆինանսատնտեսական վիճակը, նա կարող է ընտրել ցանկացած ձևը, սակայն միջոցները մաշվածքի հետևանքով դուրս գրելով կապված է պետական հարկային քաղաքականության հետ: Միջոցների հաշվեկշռային արժեքի և շուկայական գնի տարբերությունը կազմում է ազարակատիրոջ քարենաված ռեզերվը: Միջոցը կարող է լրիվ դուրս գրվել «մաշվածության» պատճառով, ունենալ լավ վիճակ և բարձր շուկայական գին:

Ամորտիգային մասհանումների տարեկան հատկացումները (Ա) հաշվարկվում են՝ ենթելով յուրաքանչյուր առանձին միջոցի նախասկզբնական արժեքից (Պc), տվյալ միջոցի օգտագործման ընթացքում նախատեսվող հիմնական նորոգման (Կp), արդիականացման (Մ), տվյալ միջոցի լուծար-

թի հետ կապված հնարավոր ծախսերից (Δ), լուծարքից ստացված գումար-ներից (Λ), ծառայության ժամկետից (T), այսինքն՝ գումարում ենք բոլոր ծախսումները, հանում լուծարքից ստացված հասույթները և ստացված ար-դյունքը բաժանում տվյալ ֆոնդի ծառայության ժամկետի վրա:

Բանաձեր հետևյալն է՝

$$A = \frac{\Pi_c + K_p + M + \Delta - \Lambda}{T} \text{ դրամ} \quad (10)$$

Անորտիզային մասհանումների նորման (NA), տարեկան մասհա-նումների գումարի տոկոսային հարաբերությունն է տվյալ միջոցի նա-խասկզբանկան արժեքի նկատմամբ.

$$NA = \frac{A \times 100}{\Pi_c} = \frac{(\Pi_c + K_p + M + \Delta - \Lambda) \times 100}{\Pi_c \times T} \% \quad (11)$$

Ենթադրենք, կովանոյի հաշվեկշռային արժեքը և մի 200 հազար դրամ է. հիմնական նորոգման գումարը՝ 250 հազար դրամ, ծառայության ժամկետը՝ 40 տարի, իսկ լուծարքային արժեքը՝ 50 հազար դրամ: Անորտիզային մասհանումները կկազմեն՝

$$A = \frac{1200000 + 250000 - 50000}{40} = 35000 \text{ դրամ},$$

իսկ անորտիզային մասհանումների ամենամյա նորման.

$$NA = \frac{35000 \times 100}{1200000} = 2.9 \%$$

Գործնականում, հաշվարկների իրականացումը հեշտացնելու նախա-կույ, սահմանվում են անորտիզային մասհանումների գիտականորեն հիմ-նավորված նորմաներ: Անորտիզային մասհանումների նորման կարելի է հաշվարկել նաև հետևյալ բանաձևով՝

$$NA = \frac{\Phi_1 - \Phi_\lambda}{Ta \times \Phi_1} \times 100 = \frac{\Phi_2 \times 100}{Ta \times \Phi_1} \quad (12)$$

բանաձևով, որտեղ՝

Φ_1 – հիմնական ֆոնդերի նախասկզբանական արժեքն է դրամով,

Φ_λ – հիմնական ֆոնդերի լուծարային արժեքն է դրամով,

Ta – հիմնական ֆոնդերի ծառայության ժամկետն է: Մեր օրինակում կլինի:

$$NA = \frac{1450000 - 50000}{40 \times 1200000} \times 100 = 2.9 \%$$

Հարկային քաղաքականություն մշակելու, արտադրական, կենցաղա-յին միջոցների տեխնիկական պարկի վիճակի հաշվարկման և այլ նպա-տակների համար պետք է սահմանվի անորտիզային մասհանումների սր-անական նորմա:

Անորտիզային հաշվարկման ներկա մեթոդիկան գերծ չէ բերութ-յուններից: Սասեավորապես՝ անորտիզային նորմատիվ հաշվարկը, թեև դրական է ֆոնդերի վերարտադրության տեսանկյունից, սակայն հաշվի չի առնում իրական նաշվածքը: Այսպես՝ արտադրության միջոցները կարող են աշխատել շատ, քիչ կամ էլ բռնորովին շաշխատել, միևնույնին է, սահ-մանված ամենամյա նորմաներով, նորմատիվային ժամկետում հաշվարկում են անորտիզային-մասհանումները և հավասարաշափ, ամեն տարի մոցվում ինքնարժեքի մեջ: Սա թեև ինչ-որ չափով հակասում է ինքնարժ-քի գոյացման սկզբունքին, սակայն դրդում է տնտեսավարողներին առավելագույն օգտագործել առկա միջոցները, ավելորեւ միջոցներ չկուտաենի, նաաատուուն է միջոցների եռաշխատությամբ վերարտադրությանը: Զաշխատուո միջոցների համար ասորտիզային շաշվարկելը կամ ուստարած աշխատանքի հաշվարկումը երբեմն կիամօնեաներ նրան, որ առանձին ուե-շերում միջոցները շարքու դրւու կօգային և գուսար չեր կուտակվի նրանց վերարտադրության համար: Մինչդու միջոցները շարքի դրւու են գալիք ոչ միայն օգտագործելու, այլ նաև չօգտագործելու ուստանանքով: Թերութ-յուն է նաև մերեատու անատուների համար անորտիզային շաշվարկելը: Տարեցադի անատուների ցեղային կազմի բարեկավման կամ սղաճի հետևանքով բարձրանում է հիմնական հուս փոխադրվող մեկ անասունի արժեքը, մինչդու, ինչպես ցույց է տալիս պրակտիկան, նրանց լիկվիդացի-այից ստացված գումարները հատուցում են նրանց արժեքի միայն 40-60 %-ը: Այս հաճագանքը աղավաղում է նաև անսանարուծական նրերների ինքնարժեքի իրական նակարդակը:

Թերություն է նաև բազմամյա տնկարկների բերքատու հասակի ամ-րող ժամանակաշրջանի համար անորտիզային մասհանումների հավա-սարաշափ բաշխումը, երբ բերքատվությունը, կյանքի առաջին և վերջին մի շարք տարիներին լինում է անհամենա ցածր:

Անորտիզային է հաշվարկում ժամանակավորապես կոնսերվացիած միջոցների համար:

Կարևոր նշանակություն ունի անորտիզային ֆոնդի տնտեսումը, որը կարող է տեղի ունենալ ֆոնդերի կառուցվածքային տեղաշարժերի և ֆոնդա-հատուցման բարձրացման միջոցով: Անորտիզային մասհանումների տնտեսումը (ԷԱ), կարելի է հաշվել հետևյալ բանաձևով՝

$$EA = \left(\frac{Ao \times K}{Po} - \frac{Ai \times K}{Pi} \right) \times Pi, \quad \text{որտեղ} \quad (13)$$

Աօ, Աւ — ամորտիզացիոն մասհանումներն են բազիսային և հաշվետու տարրում,

Կ — բազիսային տարրա արտադրանքի ինքնարժեքի նկատմամբ ամորտիզացիոն մասհանումների մեծության հաշվարկման գործակիցն է.

Պօ, Պւ — բազիսային և պլանավորվող տարրա արտադրանքի ծավալներն են:

Արևմտյան տնտեսագիտական գրականության մեջ ամորտիզացիոն մասհանումներին ավելի գործնական են նույնություն: Դա դիտվում է որպես կապիտալի սպառման հատուցում, այսինքն՝ տվյալ տարրում արտադրանքի ստեղծման համար ինվեստիցիոն ապրանքների ձեռքբերման ծախսերի հատկացում, այնպես, ինչպես հատուցվում է աշխատավարձն ու սերմացուն, պարարտանյութը, ջուրն ու վառելիքը:

Այնքանով, որ դժվար է որոշել ֆոնդերի շահագործման սկզբում հիմնական նորոգման, արդիականացման և այլ ծախսումների մեծությունը, ամորտիզացիայի տարեկան գումարի (Ա) որոշումը կատարվում է ավելի պարզ ձևով: Դրա համար նախ սկզբնական արժեքից (Կ) հանդում է տվյալ տարրա մնացորդ արժեքը (Կօ) և տարբերությունը բաժանվում տվյալ միջոցի ծառայության, մնացյալ ժամկետի (Տ) վրա.

$$A = \frac{K_p - K_o}{T} \quad (14)$$

Սա ապահովում է միջոցի ոչ միայն պարզ, այլ նաև ընդլայնված վերարտադրությունը: Այս երևույթը գնտեսագիտական գրականության մեջ ստացել է Լոման-Ռուխի արդյունք անվանումը (առավելապես վերաբերում է տեխնիկական, կենսարանական միջոցներին): Վերոհիշյալը պայմանավորված է ամորտիզացիոն ֆոնդի լրացուցիչ կապիտալ բերելու, տեխնիկական առաջադիմության հետևանքով նույնքան գումարի առավել կատարյալ միջոցներ ձեռք բերելու կարողությամբ, միջոցների նորմատիվային ժամկետից ավելին ծառայելու հանգամանքով և այլն: Ենթադրենք, որ ձեռնարկությունը նը 5 տարրա համար ձեռք է բերել 10 մեքենա, յուրաքանչյուրը 1,0 մկն դրամով: Ընդունենք, որ կապիտալ ներդրումներն իրագործվում են միայն անորտիզացիոն մասհանումների միջոցով: Այս դեպքում շահագործվող 5 մեքենայի հետ միասին, նաև ամորտիզացիայի հաշվին տարեկան մեկով կավելացնի պարկը, որն իր հերթին կը երի ամորտիզացիոն նոր գումարներ:

V. Ֆոնդապահովվածությունը (ֆոնդահագեցվածություն) և ֆոնդագինվածությունը

Արտադրական ֆոնդերի մեծությունը, նրանցով ապահովվածությունը որոշվում է բացարձակ և հարաբերական, բնեղեն և արժեքային յուցանիշներով: Առավել գործածական է՝ ֆոնդապահովվածությունը (ֆոնդահա-

գեցվածությունը) (Փօ). Գյուղատնտեսական հիմնական արտադրական ֆոնդերի մնացորդային (Փ2) արժեքն է գյուղատնտեսական պիտանի հողերի (Պ) հաշվով: Եթե տնտեսությունը ունի 6 հա գյուղայիտանի հող և 12 մկն դրամի գյուղնշանակառնության հիմնական ֆոնդեր, ապա 1 հեկտարի հաշվով այն կկազմի:

$$\Phi_0 = \frac{\Phi_2}{\Pi} = \frac{12}{6} = 2 \text{ մկն հա/դրամ} \quad (15)$$

Ֆոնդապահովվածությունը ավելի ճիշտ կլինի արտահայտել գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական ֆոնդերի (Փօս) և շրջանառու ֆոնդերի (Փօօ) համբագումարը գյուղատնտեսական պիտանի հողերին (Պ) հարաբերելու միջոցով՝

$$\Phi_0 = \frac{\Phi_{օս} + \Phi_{օօ}}{\Pi} \quad (16)$$

Փօ — տվյալ պահին բնութագրում է արտադրության վրա ներգործելու ագարակատիրոջ հնարավորությունները: Ֆիզիկական իմաստով այն բնութագրում է տեխնիկական հագեցվածությունը արտադրական շենքերով ու շինություններով, ոռոգման ու շրապնյան, տարերային աղետների դեմ պայքարի, չափող ու կարգավորող համակարգերով, սերմերով, էներգակիրներով, ոռոգման ջրով, կերերով ու պարարտանյութերով, արտադրանքի վաճառահանման, վերամշակման միջոցներով ապահովվածությունը: Այդպիսի յուցանիշներից է ներգաապահովվածությունը (Յօ), որը որոշվում է շարժիչների հզորությունների հանրագումարը (Յլс) (ներառյալ է ենթաշարժիչներին՝ 1 կվտ = 1,36 ձիատժ) հողատարածությանը հարաբերելու միջոցով՝

$$\mathcal{E}_{լs} = \frac{\mathcal{E}_{լs}}{\Pi} \text{ ձիատժ} \quad (17)$$

Բնական է, որ ագարակատերը որքան ապահովված լինի այդ միջոցներով, որքան կատարյալ լինեն դրանք, այնպատ մեծ կլինի հողից և մեկ գյուղի անաստի հաշվով առավել մեծ քանակի արտադրանք ստանալու հնարավորությունը:

Սակայն դրանք չեն կարող անսահմանորեմ ավելացնել:

Ապահովվածության վերին ասինանը արտադրության տվյալ տեխնիկական յուցանիշը և ծրագրավորված արտադրանքի ստացման համար միջոցների գյուղանորեն հկնակառնության պահանջն է: Ենթադրենք հաջորդական ավելացնան դեպքում, եթե մյուս գործուները մնում են անփոփոխ, հետագա ներդրումների արտադրողականությանն ըմկնում է կամ նկատվում է

Ավագող հատույցի օրենքի (Diminishing returns law օֆ) դպասքման միտունքը Սա կարևոր նշանակություն ունի ներդրումների ապահովակի գործման համար:

Տեհանիկայի պահանջը որոշվում է արտադրության ծավալով, կատար-
ան ծամկետով, տեհանիկական միջոցի օրական արտադրողականությամբ:
Եթե 50 հա պետք է հսկվի 10 օրում, իսկ 1 կոմքայնի արտադրողականությունը
կազմա 5 հա է, Կապահանջը 1 կոմքայն:

Ֆոնդագինվածությունը (ՓԲ) զյուղատնտեսական նշանակության հրա-
ւածան արտադրական ֆոնդերի (Փ2) արժեքն է. միջին տարեկան մեկ աշ-
խատողի հաշվով (Կթ):

$$\Phi_B = \frac{\Phi_2}{K_p} \quad \quad \quad \Theta_B = -\frac{\Theta_{AC}}{K_p} \quad (18)$$

Տնտեսական աճի տևողության մեջ այս քննորագրված է որպես առաջնահամիշոցների խորացում (Capital deepening), ի հակադրություն արտադրանիջոցների ընդլայնման: Ֆոնդագինվածությունը և քննորագրված է քննելին և արժեքային սույցանությունը: Ֆոնդագինվածությունը և չի կարող անահմանորեն աճել: Այսուեղ կարևորված է այդ հարաբերակցության տնտեսական կողմը: Որքանով որ այդ սույցանությունը արտադրական հիմնական ֆոնդերի և աշխատողների հարաբերությունն է, պետք է որոշել, թե նրա մակարդակի հետագա բարձրացումն այլընտրանքի ի՞նչ գնով է ծեռք բերվում: Այն հանգում է մեկ քանվորական տեղի արժեքին: Եթե 60 կուլը կրելու համար պահանջվում է 5 կրվոր, որոնց տարեկան աշխատավարձի ֆոնդը 1,5 մլն դրամ է, իսկ կրի ազրեզատի արժեքը՝ 2 մլն դրամ, հաշվի առնելով, որ վերջինիս տարեկան մաշվածը, կը ըստ օպերատորի, տեխնիկական սպասարկող անձի աշխատավարձի և էնեկորաքններգիայի ծախսի հետ միասին կազմում է 0,4 մլն դրամ, ապա ֆոնդագինվածության բարձրացումը տնտեսապես հիմնավորված է: Որքան բարձր է ֆոնդագինվածությունը, այնքան արտադրությունը դիմում է ինտենսիվ, ցածրի դեպքամ՝ հակառակ:

Հնարակոր է, որ ֆոնդագինվածության բարձրացումը շտանի աշխատողների բարքանակի կրճատման (շենքերի, կառույցների, անասնագիյառանակի ավելացում), այս դեպքում ֆոնդագինվածության աճի հիմնավորումը պետք է դիտել արտադրանքի ավելացման, արտադրության արդյունավետության աճի (արտադրության աճի, ինքնարժեքի և նյութատարության իջեցման, շահութաքերության աճի և այլն) տեսանկյունից:

Առշնօրթան և տնտեսական այն բարդ իրադրության հետ, որի մեջ հայտն վեր է համրապեսությունը:

Առանձին նիշոցների քանակական փոփոխությունների միտունելը վկայում էն, որ զյուղատնտեսությունը հայտնվում է դժվարին կապության մեջ: Ենթադրություն կողրությունը կրճատվելու 35 %-ով: Հողասեփականատերերի քանակական կորորդ աճը, հողօգտագործման խիստ փոշիապումը բերել է տեխնիկական զինվածության խիստ աճելման, ավելացել է ձեռքի աշխատանքի տեսակարար կշիռը: Հողօգտագործումների 90 %-ը գրկված են տարրական արտադրանիքոցներից: Տեխնիկական սպասարկումը վեր է շատ զյուղապահական տնտեսությունների ուժերից: Գյուղատնտեսության մեջ էլեկտրաէներգիայի օգտագործումը նվազել է 35 %-ով, իսկ քաջմամյա տնկարկների տարածությունը՝ կրկնակի աճելած (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ I

Արտադրամիջոցուների շարժը ՀՀ գյուղատնտեսության մեջ

<i>Հ/հ</i>	<i>Միջումբերի անվանում</i>	<i>Չափի միավոր</i>	<i>1990</i>	<i>1998</i>
1.	Տրակտոր	հազ. հատ	13,1	12,0
2.	Կոմբայն	հազ. հատ	1,5	1,2
3.	Ավտոմեքենա	հազ. հատ	16,4	13,0
4.	Էներգետիկ հղությունը Էներգասալյանվածությունը (1000) համ յանքի հաշվով Էներգվայինվածությունը	մլն ծիստուժ	2,6	2,1
5.	Գյուղատնտեսության մեջ սպառված էլեկտրաէներգիան	ծիստուժ	628,0	648,0
6.	Անտառագյաւղաբանական՝ սպայնանական խաշոր եղանակոր	ծիստուժ	13,5	4,9
7.	Բնակչական տննկարիներ	մլն կվտ/ժամ	450,0	130,0
8.	Օգտագործված հանքային պայմանական- յութեր (աղբաղ նյութերի հաշվով)	հազ. գրւին	800,0	455,0
9.	Ուռուցվող եղանակածությունը	հազ. հա	83,0	37,0
10.	Օգտագործված կերպ (Վերահիմնավոր) Եռայն և պայմանական խաշորի հաշվով	հազ. տ	300,0	50,0
		հազ. հա	400,0	280,0
		հազ. տ	1700,0	780,0
		ցենտներ	25,0	14,0

Վերացել են Խորօքագործնան համար ստեղծված ռոռովման, շորացնան, տարերային աղեմների դեմ պայքարի, մեքենայացման, կերարտադրայան, նյութատեխնիկական ապահովման, տեխնիկայի նորոգման շատ համակարգեր:

Մերենայացած խոշոր ազարակները տեղի են տվել մասր անհատական մերենայագործ անասնագումերի: Տնհմային գործի անբավարար

կազմակերպումը, տոհմային կենդանիների համար ներքին շուկայի բազակայությունը բերել են նախրի տոհմային կազմի վատացման: Տոհմային կենդանիների տեսակարար կշիռը 90-% ից ել է 46 %-ի:

Խիստ վատացնել է գյուղատնտեսության քիմիացման մակարդակը: Այն կրում է օջախային բնույթը. որի արդյունավետությունը ցածր է: Կերի բազայի խիստ վատացումը արդյունք է մերկաւումների, կերային մշակաբույսերի տարածքների խիստ կրծատման և բերքատվության աճման: Բնական է, որ նյութատեխնիկական բազայի բանական և որակական նման անկումը եղի է լուրջ տնտեսական հետևանքներով:

Նյութական բազան, բայց դրանից, փոփոխություն է կրել նաև բովանդակության առումով: Անհամապատասխանություն է առաջացել տնտեսավարման նոր ձևի և հիմն կառույցներին հարմարեցված միջոցների օգտագործման բովանդակության միջև: Ազարակատիրոջն այսօր պետք են նոր տիպի տեխնիկա, սպասարկման ենթակառույցներ և այլն:

VI. Հիմնական արտադրական ֆոնդերի օգտագործման տնտեսական արդյունատվությունը

Տնտեսակարող օրյեկտների տնտեսական գործունեությունը տնտեսական ռեսուրսների գնահատման, համեմատման և ընտրության վերաբերյալ մշտական աշխատանք է: Այլ ռեսուրսների կարսոր և գերակշիռ մասն են կազմում արտադրական ֆոնդերը:

Արտադրական ֆոնդերի ավելացումը ոչ թե ինքնանպատակ է, այլ միջոց՝ էժան և որակյալ գյուղատնտեսական արտադրանք արտադրելու և հրացնելու համար: Ֆոնդերի աճնան հետ միասին տարեցտարի մեծանումը և նրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացման տնտեսական նշանակությունը:

Ինչպես նշեցինք, հիմնական ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետության հաշվարկման ժամանակ վերցվում է միայն գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրական ֆոնդերի միջին տարեկան արժեքը:

Չանչ որ հիմնական ֆոնդերը կրչված են նախատելու գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի, նոր ստեղծված արդյունքի (համախառն եկամուտ), զուտ եկամուտի ավելացմանը, ուստի այդ ցուցանիշներն ել պետք է համադրվեն ֆոնդերի արժեքին:

Այս առումով ներկայում հիմնական ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետությունը գնահատում են ցուցանիշների համակարգով, որոնցից զիմանքներն են ֆոնդահատուցման, ֆոնդատարությունը, շահույթի նորման, ֆոնդերի վերաբարության նորման, առանձին միջոցների շահագործման ցուցանիշները և այլն:

I. Ֆոնդահատուցման (ՓՕ) ցույց է տալիս, թե հիմնական ֆոնդերի մեկ միավորի հաշվով ինչքան համախառն արտադրանք է արտադրվում: Այն որոշվում է գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը (ՎՊ) գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրական ֆոնդերի միջին տարեկան արժեքին (Փօc) հարաբերելու միջոցով: Սակայն այնքանվ, որ հիմնական և շրջանառու ֆոնդերը գործում են համատեղ, ուստի հայտարարում կարելի է ավելացնել նաև շրջանառու ֆոնդերի (Փօb) միջին տարեկան արժեքը:

$$\text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎՊ}}{\text{Փօc}} \quad \text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎՊ}}{\text{Փօc} + \text{Փօb}} \quad (19)$$

Հիմնական արտադրական ֆոնդերի մասին արտահայտվելիս կարելի է վերցնել հիմնական ֆոնդերի մնացորդային արժեքը (Փ2).

$$\text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎՊ}}{\text{Փ2}} \quad (20)$$

Արդյունքի մեջ տարեցտարի ավելանում են անցյալ առարկայացած աշխատանքային ծախսումները, ուստի կարևոր է իմանալ, թե ինչպիսին է առարկայացած ծախսումների և նոր ստեղծված արդյունքի հարաբերությունն ու փոփոխության միջունքը: Այն կարելի է հաշվարկել, ինչպես համախառն արտադրանքը հիմնական ֆոնդերի սպառված մասին (նաշվածքին A), այնպես էլ նոր ստեղծված արդյունքը (BΔ) ֆոնդերին հարաբերելու միջոցով: Առաջին ցուցանիշը մեր էկոնոմիկայում դեռևս գործնական կիրառում չունի.

$$\text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎՊ}}{\text{A}} \quad \text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎΔ}}{\text{A}} \quad \text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎΔ}}{\text{Փ2}} \quad \text{ՓՕT} = \frac{\text{ՎΔ}}{\text{Փօc} + \text{Փօb}} \quad (21)$$

Ֆոնդահատուցման ցուցանիշն ունի մի շարք թերություններ: Նախայացտեղ չի արտացոլվում ֆոնդերի օգտագործման ամբողջ ժամանակամիջոցում արտադրված արտադրանքը (այն կարելի է անվանել ֆոնդահատուցի զանգվածը) և արտահայտել.

$$\sum_{\Phi2}^n \frac{1}{\text{Փօc}} \quad (22)$$

Որտեղ n-ը ֆոնդերի շրջապտույտի ժամանակաշրջաման է տարիներով:

Ֆոնդահատուցման մեջ չի արտապոլվում ֆոնդերի օրգանական կազմը: Գյուղատնտեռյան տարբեր ճյուղերում և տնտեսություններում տարբեր է ձեռքի աշխատանքով ատեղծված արդյունքի տեսակարար կշիռ, սակայն ամբողջ արտադրանքը անվերապահորնն վերագրվում է ֆոնդերին, որը երեսն աղավաղում է իրական պատկերը և քարձի ֆոնդահատուցման պատրամք ստեղծում: Այս առումով կարելի է օգտագործել ֆոնդահատուցմքը մեկ աշխատողի հաշվով ցուցանիշը, որը գյուղատնտեսության էկոնոմիկայում դեռևս կիրառություն չի գտել: Այն կարելի է հաշվել՝

$$\Phi_{OT} = \frac{B\Pi}{\Phi_2} : K_P \quad \Phi_{OT} = \frac{B\Pi}{\Phi_2 \times K_P} \quad (23)$$

որտեղ K_P -ն աշխատողների թիվն է: Սա կարևորվում է այն իմաստով, թե ինչքան միջոցներ են պետք աշխատանել խնայելու համար, տալ դրա տնտեսական նպատակահարմարությունը:

Ֆոնդահատուցման մեջ չի արտապոլվում գյուղակող արտադրամիջոցնի՝ հողի որակը և այլն: Արևելյան տնտեսագիտական գրականության մեջ օգտագործվում է գործոնների ընդհանուր արտադրողականություն (Total factor productivity) հասկացողությունը: Այն արդյունավետության համայիշ է, որը ցույց է տալիս ամբողջ ներդրանքի (հող, արտադրամիջոցներ, աշխատանք և սեսուրսների կշռված միջին) սեկ միավորին ընկնող արտադրանքը: Դա ինտեգրալ ցուցանիշ է:

$$T_P = \frac{P}{\text{Հող} + \text{արտադրամիջոցներ} + \text{աշխատանք}} \quad T_P = \frac{P}{\Pi + \Phi + T} \quad (24)$$

2. Ֆոնդահարությունը (Φ_E) ֆոնդահատուցման համադրած ցուցանիշն է, ցույց տալիս, թե ինչքան հիմնական արտադրական ֆոնդեր են անդրաժեշտ մեկ միավոր համախառն արտադրանք արտադրելու (համախառն եկամուտ) համար:

$$\Phi_E = \frac{\Phi_2}{B\Pi} \quad \Phi_E = \frac{1}{\Phi_2} \quad \Phi_E \times \Phi_{OT} = 1 \quad (25)$$

3. Ծահույթի նորման (H_P) որոշվում է ստեղծված ամբողջ շահույթը (Π) հիմնական և շրջանառու ֆոնդերի միջին տարեկան արժեքին հարաբերելու միջոցով:

$$H_P = \frac{\Pi \times 100}{\Phi_{OC} + \Phi_{OB}} \quad (26)$$

Ֆոնդահատուցման և ֆոնդահարության դիմամիկան ճիշտ արտացո-

լելու համար համախառն արտադրամները պետք է գնահատել համադրելի գներով:

4. Հիմնական կապիտալի կրապիտականարությունը (Կ) որոշվում է հիմնական ֆոնդերի (Φ_2) և իրաված արտադրամների (ծառայությունների) լրիվ ինքնարժեքի (Ը՛Պ) հարաբերությամբ.

$$K_C = \frac{\Phi_2}{\Sigma P} \quad (27)$$

5. Կոքքա - Նուզարկության ֆունկցիան

$$V = A \times L^{\alpha} \times K^{\beta} \quad \text{որտեղ՝}$$

K - հիմնական ֆոնդերի (կապիտալ) սրտերն են

L - աշխատանքային ծախսունները

A - համամասնության գործակից՝ կախուած K , L , V -ից

α և β - առաձգականության գործակիցներ են, որոնք ցույց են տալիս, թե ինչպես է աճում արտադրանքի ծավալը արտադրական գործունի մեկ միավորի աճման դեպքում:

Տնտեսական աճի վերաբերյալ Ո. Մոլաուի մոդելը հմարավորություն է տալիս գոներ կուտակման օպտիմալ նորման, մոդելավորել գրտառեխսիկական առաջադիմության տեսակները, որի տակ հասկացվում է կապիտալ, աշխատութիւն և այլ գործոնների տեխնոլոգիական փոխներգործությունը:

Սոլոուի մոդելը ներկայացվում է հետևյալ հավասարման տեսքով.

$V = \text{արտադրամների } \Delta \text{ավալն է,}$

$C = \text{սպառման } \Phi \text{ունքը,}$

$S = \text{համախառն կուտակման } \Phi \text{ունքը,}$

$L = \text{աշխատանքային } \Phi \text{ունքը,}$

$K = \text{հիմնական կապիտալը:}$

$V = F \times (K \times L)$

$V = C + S$

$S = S \times V \quad \text{որտեղ } 0 < S < 1$

$S = \text{հաստատուն}$

$S = K + \mu \times C \quad \text{որտեղ } 0 < \mu < 1$

$\mu = \text{հաստատուն}$

$L = g \times L$

$g = \text{հաստատուն}$

որտեղ՝ $S = \text{կուտակման } \Phi \text{ունքն է,}$

$\mu = \text{հիմնական կապիտալի } \Phi \text{ունքն է,}$

$K = \text{կապիտալի } \Phi \text{ունքն է (հավելած),}$

$L = \text{աշխատութիւնի } \Phi \text{ունքն է,}$

$g = \text{աշխատութիւնի } \Phi \text{ունքն է (հավելած):}$

Առանձին արտադրամիջոցների օգտագործման արդյունավետությունը բնութագրվում է՝

1. Տրակտորներինը՝ օրական և տարեկան արտուղամբով մեկ հեկտար վարի ինքնարժեքով:
2. Ավտոմեքենաներինը՝ օրական և տարեկան վագրով, վագրի օգտագործման գործակցով:
3. Այզիների բերքատվության, 1 տեսաների ինքնարժեքի, աշխատատարության, ներդրումների փոխատառացման ժամկետի, 1 հեկտարից ստացված շահույթի գաճակածով:
4. Մթերաստու անաստոներինը՝ մթերատվության, 1 միավոր արտադրանքի ինքնարժեքի, աշխատատարության, մեկ գյուի, մեկ անաստուելի հաշվով ստացված շահույթի և այլ պուտանիչներով:
5. Կապիտալ շինություններինը՝ շահույթի, ներդրումների հարաբերությամբ և այլն:

Ֆոնդերի օգտագործման արդյունավետության ցուցանիշներն են նաև աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը, ինքնարժեքի իջևումը, շահութաբերության բարձրացումը և այլն։ Ֆոնդերի ճյուղային բաշխվածության բացակայության պատճառով, ֆոնդատարության և ֆոնդատուցման ցուցանիշներն առանձին արտադրանքների արտադրության գծով չեն հաշվարկվում, որն էական թերություն է։ Գործնական սուտմուկ կարելի է օգտվել հաշվարկված նորմատիվներից։

Այդ նորմաները սահմանվում են 1 հա, 1 գլոխ անաստի, 1 տ արտադրանքի հաշվով և այլն։

Այլնարանքի գին — սակավության աշխարհում կուտակնելու և աշխատանքի տարեկան ընդլայնելու համար պահանջվում է տվյալ պահին գրեթե ինչ-ոք բանից։ Այսինքն՝ դա ասում է, թե ֆոնդերի ընդլայնումն ինչի կորուտյան գնուկ է ծեռք բերվում։

Հրաժարված այլնարանքը կոչվում է այլնարանքի գին։ Այն, որ ազարակատերն իր որդուն չուղարկեց հարսանեկան ուղևորության (2000 ԱՄՆ դոլար)՝ փոխարենը գնելով մեկ տրակտոր, որն էլ հանդիսանում է ճանապարհորդության այլնարանքի գինը։ Եոր տրակտորը ծեռք բնրվեց ճանապարհորդությունից հրաժարվելու գնուկ։

Գյուղատնտեսության հիմնական (և ոչ միայն հիմնական) արտադրական ֆոնդերի օգտագործման վեա ազդրող գործոնները շատ են ու բազմազան։ Դրանք են՝

1. Գյուղատնտեսական նշակարույսների բերքատվության և անաստիների մթերատվության մակարդակը։
2. Մասնագիտացման խորությունը, ճյուղերի օպտիմալ շափն ու կառուցվածքը։

3. Ֆոնդերի կառուցվածքում ակտիվ տարրերի տեսակարար կյանք, հիմնական և շրջանառու ֆոնդերի ճիշտ գուգակցումը։

4. Բոլոր միջոցների բարձրարդյունավետ օգտագործումը։

5. Ֆոնդերի համաշափ նորացումն ու արդիականացումն, նրանց հուսալիության և դիմաց կուսության բարձրացումը։

6. Գյուղատնտեսական արտադրանքի և գյուղին մատակարարվող արտադրամիջոցների շուկայական գները, արտադրամիջոցների մարթիքնայի առաջնային գործակումը։

7. Գյուղական շինարարության ինդուստրացումը և անավարտ շինարարության կրծատումը, արդիական տեխնոլոգիաների կիրառման աստիճանը։

8. Հարկերը, վարկերը, ապահովագրությունը։

9. Կաղաքական ապահովվածությունը և նրանց որակը։

10. Արտադրության կառավարման մակարդակը, ագրարականացուց գործարարությունը և այլն։

Հիշատակված հարցերն այս կամ այն շափով ուսումնասիրում են հարակից մասնագիտությունները, գյուղատնտեսական էկոնոմիկայի առանձին բաժինները, ուստի այսուղի չեն քննարկվում։

Շրջանառու ֆոնդերը (կապիտալ) եւ դրանց օգտագործումը

Նաև ակարգումը, կազմը, կառուցվածքը.

Արտադրության նորմալ ընթացքի համար, բայց հիմնականից, անհամեշտ են նաև շրջանառու միջոցները։ Շրջանառու միջոցները, շրջանառու արտադրողական և շրջանառու ֆոնդերի միագումարն են։ Ինչպես նշվել է, շրջանառու ֆոնդերն անմիջապես սպառվում և իրենց արդյունքի են փոխանցում նույն արտադրության ցիկլում։ Նրանց արժեքն ամբողջությամբ նտնում է արտադրանքի ինքնարժեքի մեջ և կազմում նրա 75-85 % -ը։

Գյուղատնտեսության շրջանառու ֆոնդերի առանձնահատկությունները, ի տարբերություն ժողովրդական տնտեսության մյուս ճյուղերի ֆանդերի, հետևյալներն են՝

1. Բուսական և կենդանական ծագում ունեցող ֆոնդերի գերակշռությունը, որոնց պահպանման և խնամքի համար պահանջվում են համապատասխան պայմաններ:

2. Սեփական արտադրության առարկաների մեծ տեսակարար կշիռը, որոնք ֆոնդերի շրջապույտի ընթացքում մշտական վերաբերապես լավ առանցքային փուլ անցնելու, իսկ վերջինն էապես ազդում է սեփական շրջանառությունների պահանջի և պտույտի տևողության վրա:

3. Դրանց անհավասարաչափ բաշխումը և շարժումը տարբեր փուլերում, շրջապույտի տարբեր կետերում (միաժամանակ կուտակում և աստիճանաբար ծախսում և այլն):

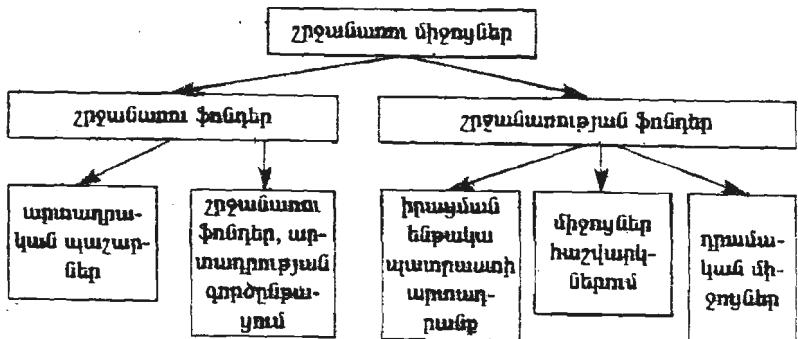
Ծրջանառու արտադրության (արտադրության) ֆոնդերին են պատկանում.

1. Արտադրական պաշարները — դրանք արտադրության համար նախատեսված աշխատանքի առարկաներն են (սերմեր, տնկանյութեր, կերեր, ցամքար, վառելիք, պարարտանյութեր, բունանյութեր, դեղորայք, պահեստամասեր, տարաներ, փարերակորման և մակնիշավորման նյութեր, արագամաշ և ցածրարժեք առարկաներ, գործիքներ և այլն):

2. Արտադրության գործընթացում գործող շրջանառու ֆոնդերը — արտադրության գործընթացում գոտնվող, բայց դեռևս պատրաստի արտադրանք շրաբնած աշխատանքի առարկաներն են: Դրանց են պատկանում մատղաշ և բարձան դրվագ հասակավոր անասունները, անավարտ արտադրության գալիք ժամանակաշրջանի համար կատարված ծախսումները և այլն:

Ծրջանառու միջոցների մի մասն էլ սպասարկում է շրջանառության փուլին և կոչում շրջանառության ֆոնդեր (գծանկար 3):

Գծանկար N 3

Դրանց են պատկանում իրացման և ներակա պատրաստի արտադրանք՝ իրացված, բայց չվճարված արտադրանքը, հաշվարկներում եղած միջոցները (առանձին անձանց, կազմակերպությունների դեբիտորական պարտքեր), դրամարկղում, հաշվարկային և ընթացայիկ հաշվարկներում, հաշվարկագրերում (ակրեդիտավ) և լիմիտավորված չեկերում եղած միջոցները և այլն:

Ծրջանառու ֆոնդերի և շրջանառության ֆոնդերի միավորման նպատակահարությունը պայմանավորված է նրանով, որ շրջապատճեցի ընթացքում դրանք հաջորդաբար փոխում են իրենց ձևը և տեղը՝ մի վիճակից անցնելով մյուսին: Այսպես, արտադրական պաշարները (սերմեր, կերեր, վառելիք, պարարտանյութեր), վերածվելով իրացման համար պատրաստի արտադրանքի, արտադրական ֆոնդերից անցնում են շրջանառության ֆոնդերին, իսկ պատրաստի արտադրանքը իրացումից հետո վերածվում է միջոցների: Որոնք վերստին ծախսվում են արտադրական շրջանառու ֆոնդերի նոր պաշարներ ծեռք բերելու համար:

Ծրջանառու միջոցների կազմը և կառուցվածքը

Կազմը արտահայտում է նրա տարրերի (հոդվածների) ամբողջությունը:

Կառուցվածքը արտահայտում է առանձին առարկերի տեսակարար կշիռը: Եթե կազմը գուղանտեսական բոլոր ձեռնարկություններում միասնական է, ապա նրանց կառուցվածքը պայմանավորված է տնտեսությունների մասնագիտացմանը:

Գյուղայիշական տնտեսություններում շրջանառու միջոցների կառուցվածքը լինում է շատ բազմազան՝ կախված նաև նագիտացման բնույթից և շատ այլ գործուներից: Ծրջանառու ֆոնդերի բարձր տեսակարար կշիռը հանգեցնում է արտադրական սպաշտաների պակասնեցմանը. դրանով իսկ իշնում են արտադրանքի վերաբերաբար տեսմերը և դանդաղում է շրջանառու միջոցների շրջանառությունը: Սակայն նրանց անբավարությունը բացառապես է անդրադառնում փարերավորման և վաճառքի վրա:

Արտադրության սեղոնայնության հետևանքով տարվա ընթացքում շրջանառու միջոցների կառուցվածքը լինում է նկատվում են օգալի տատանումներ: Այսպես, սերմերի, կերերի սպառմանը զուգընթաց՝ տարվա կեսին պակասում է նրանց և ավելանում անավարտ արտադրության միջոցների տեսակարար կշիռը, որն իր հերթին նվազում է բերքահավաքից հետո: Երբարդ եռամսյակում մեծանում են պատրաստի արտադրանքի, չորրորդում՝ դրամական միջոցների տեսակարար կշիռները:

Ծրջանառու միջոցների կազմավորման կարևորագույն սկզբունքներից մեկը նրանց բաժանումն է նորմավորվողի և շնորմավորվողի:

Ծրջանառու միջոցների նորմավորումը արտադրական ծրագրին համապատասխան արտադրության և շրջանառության ամբողջ սկզբանի համար շրջանառու ֆոնդերի պահանջի նախատեսումն է: Նորմավորված շրջանառու միջոցներին են պատկանում արտադրական պաշարների բոլոր տարրերը:

Նորմավորված միջոցներին են պատկանում ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների հետ տարկող հաշվարկմերում եղած դրամական միջոցները:

Սակայն արտադրության նորմալ ընթացքի համար հաճախ կարիք չի լինում նրանց գանգվածի միանգամից կուտակման, մեծ տարողությունների ստեղծման և այլն: Այս առողմով սահմանվում է նորմավորված շրջանառու միջոցների նորմատիվը:

Ծրջանառու միջոցների նորմատիվը արտադրության գործընթացն ապահովող նյութական և դրամական միջոցների նվազագույն քանակն է: Նորմավորված շրջանառու ֆոնդերը ներառում են նորմավորված արտադրական պաշարների, նորմավորված անավարտ արտադրության, պատրաստի արտադրանքների, նորմավորված պաշարների գումարները: Ըստ գոյացման աղյուրների, շրջանառու միջոցները բաժանվում են սեփական և փախառու միջոցների:

Սեփական շրջանառու միջոցները տվյալ ձեռնարկության մշտական օգտագործման համար նվազագույն (նորմատիվային) պահանջմունքի շափով կուտակված միջոցներն են: Այն տնտեսության հիմնաղիք ֆոնդի բաղկացուցիչ մասն է, և ավելացվում է շահույթի և կայտն պասիվների հաշվին:

Կերերի պաշարի նորմատիվը սահմանվում է տվյալ տարիվա բերքից մինչև հաջորդ տարիվա բերքը, եաշվի առնելով տարբեր կենդանի սեռահասակային խմբերի աճեցման, արտադրանքի ստացման ծրագիրը, մասրային շրջանի տևադրությունը, կերերի որակը և այլն:

Սեփական ֆոնդերը ստեղծվում են ելնելով ցանքատարածություններից և մեկ հեկտարի համար սերմի պահանջի նորմայից:

Վատենիքի և քայլուղերի պաշարները ստեղծվում են տնտեսության յուրաքանչյուր մակնիշի ավտոմեքենայի, տրակտորի, կոմբայնի կատարելիք աշխատանքի ծավալից և վառելանյութի ծախսի տեխնիկական նորմաներից, տնտեսություն հասցնելու պայմաններից ելնելով:

Օրգանականացային պարագաների պաշարները ստեղծվում են հաշվի առնելով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները և պարագաների նորմաները:

Պահեստամասերը և նորման նյութերը նախատեսված են տեխնիկայի, իսկ շինանյութերը՝ շենքերի և կառույցների նորոգման համար: Դրանց պաշարները որոշվում են՝ ելնելով տնտեսության վերանորոգման պահանջից, հաշվի առնելով մատակարարման պայմանները:

Փոխառու շրջանառու ֆանդերը գյուղատնտեսական ձեռնարկությունները ձեռք են բերում վարկերի, ինչպես նաև զանազան ֆոնդերից ստացված միջոցներով և փական շրջանառու միջոցների ծամանակավոր պակասը լրացնելով համար: Ծրջանառու միջոցների պահանջի վրա ազդում են արտադրության ծավալը, միավոր սարտարանների արժեքը (ինքնարժեք), արտադրանքի իրացման և մատակարարման պայմանները, հաշվարկային գործառնությունների արագությունը, արտադրության կենտրոնացման, մասնագիտացման մակարդակը և այլն: Ծրջանառու միջոցների մեծարքուն որոշվում է նրանց միջին տարեկան արժեքով:

Ծրջանառու միջոցների միջին տարեկան արժեքը որոշվում է գումարելով նրանց ամենամսյա մնացորդները, տարեսկզբի և տարենվերջի գումարների կեսը, սերմների, կերերի, կենդանիների, մատղաշի, անավարտ արտադրության էտանացումից գոյացած միջոցները և ամբողջ գումարը 12-ի վրա բաժանելով միջոցով:

Ծրջանառու միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը

Ծրջանառու միջոցների օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը լուրջ տնտեսական պրոբլեմ է, որի տնտեսական բովանդակությունը հանգում է նրանց միավորի հաշվով առավելացում համախառն և ապրանքային արտադրանքի ստացմանը:

Գյուղատնտեսության շրջանառու միջոցների օգտագործման տնտեսական արդյունավետությունը բնութագրվում է շրջանառության արագությամբ, որը կարելի է հաշվարկել արտադրանքի իրացումից հետո: Դա արտադրության և շրջանառության լորրուում գտնվող շրջանառու միջոցների պարբերաբար վերսկսվող — վերականգնվող շարժն է: Որքան արագ է կատարվում արտադրություն — շրջանառություն — արտադրություն շրջապատճեց, այնքան բարձր է արդյունավետությունը:

Ծրջանառությունը բնութագրվում է հետևյալ ցուցանիշներով՝

1. **Ծրջանառության գործակցություն (Կո).** այն որոշվում է իրացումից ստացված շրջանառության գումարներից (B) հանելով հիմնական հոտից խուսափելու անառուների արժեքը (Փե) և գումարը շրջանառու միջոցների միջին տարեկան արժեքին (Փօօ) հարաբերվելու միջոցով՝

В - Ф_в
Ко = **Ф_б**

(30)

Օրինակ՝ ագրարակատերն իր 3 մլն դրամի շրջանառու միջոցներով արտադրել է 6 մլն դրամ ապրանքային արտադրանք: Նշանակում է՝ շրջանառու ֆոնդերի յուրաքանչյուր դրամի հաշվով արտադրվել է 2 դրամ ապրանքային արտադրանք կամ շրջանառու ֆոնդերը տարվա ընթացքում կատարել են երկու շրջապատույթ:

2. Շրջանառու միջոցների ծանրաբեռնման (զարցւի — К3) գործակիցը

Շրջանառության գործակցի մաքեմատիկական հակադարձ մեծությունն է և սույց տալիս 1 դրամ ապրանքային արտադրանքի արտադրության համար պահանջվող շրջանառու միջոցների պահանջը՝

Ф_б
К3 = **—**
В - Ф_в

(31)

3. Շրջապատույթի տևողությունը օրերով (T) որոշվում է տարիքա օրացուցային օրերի թիվը շրջանառության գործակցի վրա բաժանելու միջոցով:

$$T = \frac{365}{Ko} = \frac{365}{2} = 182 \text{ օր}$$

Շրջանառության արագացումը հնարավորություն կտա արտադրական նույն ծրագիրը կատարել ավելի քիչ միջոցներով կամ շրջանառու միջոցների նոյն ծավալով ավելի շատ արտադրանք ստանալ ու իրացնել: Շրջանառության արագացումից ազատված միջոցների մեծությունը (Tn) կարելի է որպես հետևյալ բանաձևով՝

$$Tn = \frac{B}{365} (n - t2)$$

որտեղ՝ В - ն շրջանառության գումարն է դրամով (հասույթը), n և t2 շրջանառության տևողությունն են բավահային (t1) և հաշվետու (t2) ժամանակաշրջանում:

Եթե շրջանառության գումարը կազմել է 0.6 մլն դրամ, շրջանառության ժամանակաշրջանը 300-ից իշել է 182 օրվա, ապա ազատված միջոցների գումարը կկազմի՝

$$Tn = \frac{600}{365} (300 - 182) = 194 \text{ հազ. դրամ}$$

Նույն ձևով կարելի է հաշվարկել շրջանառության դանդաղեցման հետևանքով առաջացած լրացուցիչ միջոցների պահանջը: Տվյալ դեպքում շրջանառության 118 օրվա դանդաղեցումը կատարացան նույնքան միջոցների լրացուցիչ պահանջը: Շրջանառու միջոցները կարելի են համեմատել նաև

առաջած համախառն արտադրանքի, համախառն և զուտ նկամուի հետ: Գյուղատնտեսության ինտենսիվացման հետ միասին ամելու են բոլոր, այդ թվում և շրջանառու միջոցները, ուստի նրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացման համար անհրաժեշտ է, որ ավելացվի շրջանառու միջոցների յուրաքանչյուր մեկ դրամի հաշվով ստացվող համախառն արտադրանքը, համախառն ու զուտ նկամութը: Այսուեղ, մեր կարծիքով, առավել ընդունելի լուսաբանից պես է համարվի շրջանառու միջոցների մեկ դրամին ընկնող համախառն նկամութը և շահույթը:

Շրջանառու միջոցների օգտագործման վրա ազդում են նաև հիմնական և շրջանառու ֆոնդերի ճիշտ գուգակցումը, ճիշտ մասնագիտացումը, արտադրական պաշարների և ծախսերի ճիշտ օգտագործումը, բարձրարժեք սորտների և անասնականների, արտադրության առաջավոր տնկանուզիցման մերժումը, գիտականորեն հիմնավորված նորմատիվների ներդրումը, արտադրության սիլլի և առաջարյան կրծասումը, նյութատեխնիկական պահովված բարելավումը, արտադրանքի որակի լավացումը, իրացման ժամկետի կրծատումը և այլն:

Ենթաքանչյուր տարի զյուղատնտեսության մեջ օգտագործվում են հակայական բանակությամբ նյութատեխնիկական ուսուրանություններ, ուստի և նրանց տնտեսված յուրաքանչյուր տուկոսը արտահայտվում է հազարամուրությունում, ներկերի, պարարտանյութերի, ոռոգման ջրի, սերմի և նյութական այլ արժեքների ծնուվ:

Ինվեստիցիաներ և կապիտալ ներդրումներ

1. Էությունը, նշանակությունը և ամր

Տնտեսագիտական գրականության մեջ օգտագործվող «ինվեստիցիաներ», «կապիտալ» և «կապիտալ ներդրումներ» կատեգորիաները երեսմն դիտարկվում են ոչ իրենց նշանակությամբ:

Ինվեստիցիաները դրամական և իրական ներդրումներն են կապիտալում: Ինվեստիցիաները բնութագրվում են տարբեր կողմերից: Ֆինանսական (հաշվապահական) առումով դրանք ծեղնարկության բոլոր տիպի ակտերը լրացուցիչ պահանջը: Շրջանառու միջոցները կարելի են համեմատել նաև

Միջոցներն են (միջոցներ), որոնք ընդգրկում են դրամական բոլոր միջոցները, բանկային ավանդները, փայտամիջոցները, բաժնետունները, ներդրումները շարժական և անշարժ միջոցներում, մտավոր սեփականությունը, գույքային իրավունքը և այլ արժեքներ:

Փ. Սահմանադրությունը ֆինանսական հիմնական միջոցներն անվանում էր «բրյու»¹: Դրանք հաճախ պահանջ համարելով ֆիզիկական հիմնական միջոցների նկատմամբ, բայց երբեք ներդրանք՝ արտադրակամ գործընթացում:

Տնտեսագիտական բնորոշմանը ինվեստիցիաները դրանք հիմնական կապիտալի տուղթնան, ընդլայնման, վերակառուցման և տեխնիկական վերագինման համար ներդրված միջոցներ են:

Ըստ Մակուննելիի, ինվեստիցիաները (Investment) ծախսեր են արտադրության վրա, արտադրության միջոցների և նյութական պաշարների ավելացման համար²:

Հետևապես, ինվեստիցիաները ավելի լայն հասկացություն է: Նրա կարևոր բաղկացուցիչ նաև են կազմում ներդրումները: Այստեղ պետք է տարբերել «կապիտալ» և «կապիտալ ներդրումներ» հասկացությունները:

Կապիտալը Ա. Սմիթը դիտում էր որպես դրամի կամ իրերի կուտակված պաշար, Դ. Ուկարտոն՝ որպես արտադրամիջոց, նույն կարծիքին է նաև Գ. Մենքյոնը³: Ի տարբերություն իր նախորդների, Կ. Մարքսը կապիտալին մտնենում էր իրեն սոցիալական կատեգորիայի՝ ուրիշի աշխատանքի կերպնան պատճ: Ըստ Մարքսի՝ փողը կապիտալ է դառնում, եթե նրանով գնված աշխատուժն ու արտադրամիջոցները միանալով ստեղծում են հավելյալ արժեք, որը հիմնականում յուրացնում է կապիտալիստը:

Արժեքաստեղծման գործոնների շարքում Մարքսը թերագնահատեց հիմնական կապիտալի դերը, արժեքի ստեղծումը համարելով, առավելապես, կենդանի աշխատանքի առաքելությունը: Ֆրանսիայի տնտեսագետ Սեյը (1767-1832) արժեքաստեղծման գործում հավասարապես արժեքավորում էր հոդի կապիտալի և աշխատուժի դերը (ինտեգրալ ցուցանիշ), որոնք արտադրական ֆոնկցիայի տարբերն են:

Կապիտալ ներդրումները նյութական ու ֆինանսական ներդրանքի ամբողջությունն են, որոնք ուղղվում են հիմնական նոր ֆոնդերի առեղծնանը, գործող ֆոնդերի արդիականացմանը, նոր հոդերի յուրացմանն ու հոդաբարեկամանը: Հետևապես, կապիտալ ներդրումները հիմնական ֆոնդերի աճնան և կատարելագործման աղբյուրներն են: Դրանք ուղղվում են՝ 1. հողարելավումների, 2. ջրատնտեսական կառույցների, 3. բնապահ-

պանման երկարատև շինությունների տուղթմանը, 4. արտադրական շենքերի և շինությունների կառուցմանը, 5. տեխնիկական միջոցների ձեռքբերմանը և արդիականացմանը, 6. հիմնական հոտի ձևավորմանը, 7. բազմայա տնկարկներ հիմնելու և խնամնելու մինչև բերքատվության մեջ մտնելը, 8. տնտեսական երկարատև օգտագործման գույքի, համակարգիների, շափիչ և կարգավորող սարքավորումների ձեռքբերմանը և տեղակայմանը, 9. արտադրանքի վերամշակման կարողությունների և շուկայահանման ու երկարատև պահպանման միջոցների ստեղծմանը, 10. տարերային աղետների դեմ պայքարի համայնքային: մարզային, միջնարգային համակարգերի ստեղծմանը և այլն:

Կապիտալ ներդրումներն ուղղվում են նաև ոչ արտադրական ոլորտի երկարատև օգտագործման միջոցների ստեղծմանը (տես զյուղատնտեսական ոչ արտադրական ֆոնդեր): Անցյալում այս ասպարեզում կային եւկան ձեռքբերումներ: 1956-88 թթ. զյուղական բնակչության ֆոնդը ամրողությն նորացվել էր՝ զյուղի բնակչի մեկ շնչի հաշվով հասնելով 16,7 քառակուք մետրի, ջրանառակարգվել, գազաֆիլիտացվել, էլեկտրագիրկացվել, ռադիո-ֆիկացվել էին բոլոր բնակավայրերը: Ստեղծվել էր կրթական, առողջապահական, հոգևոր, նարզական անհրաժեշտ ռեսուրսային ներուժ: Սակայն այս և զյուղատնտեսական արտադրական ու առյալական ներքաղաքույզածին մեծ վնաս հասցեցին տարերային աղետը, երկրաշարժը, սեփականաշնորհումը, պատերազմը:

Տարերային աղետից տուժեցին 342 զյուղ, որից 58-ը լիովին ավերվեցին:

Ավերվեցին 80-ից ավելի վերամշակող արդյունաբերական ձեռնարկություններ, 1 մինչ 200 հազար գլուխ խոշոր եւզներավոր անասուն, 106 հազար գլուխ խոզ, 471 հազար գլուխ ռյխար և այլն:

Հետևապես, այսօր դրանց վերականգնումը պահանջում է վիճակի ինվեստիցիաներ, որը հիմնականում ընկնում է բնակչության ուսերին: Կապիտալ ներդրումները ազրուարենային համակարգում 1998-2001 թթ. նախատեսում են մոտ 59,6 մլրդ դրամ, որից բյուջեի հաշվին՝ միայն 12,7 մլրդ դրամ կամ 21,3 %:

Ընդհանուր ներդրումների մեջ կապիտալ ներդրումները կազմում են գիշայն 25-26 %:

Կապիտալ ներդրումների առանձնահատկությունը այսօր այն է, որ այն չի կարող ներառել, ամբողջացնել զյուղայիշական տնտեսությունների փոշիացած միջոցները և ուղղվել առաջնային խնդիրների իրականացմանը (հողաջրաշինարարական, բնապահպանական, ազրուարենային, ոչ արտադրական ֆոնդերի ստեղծում և այլն): Դրանք գրեթե ամբողջովին ընկնում են պետության ուսերին: Հնարավոր չէ ծրագրավորել նախատեսվող աշխատանքների տեսակները, ծավալը, ժամկետները: Դրանք հաճախ աշխատանքների ստեղծում, ծավալը, ժամկետները:

¹Փ. Սահմանադրություն, Ու. Նորդեստա Տնտեսագիտություն, հ. 1, Ե., 1995, էջ 64

²Մակոնել Կ.Բ., Երա C.Ա Էկոնոմիկ, տոմ 2, Մ. 1992, ս. 388

³Ն. Գրեգորի Մենքու Մակրոէկոնոմիկա, Ե., 1997, էջ 434

տանում են զյուղի սոցիալ-տնտեսական էլ ավելի քենացմանը: Ցածր են զյուղայիական տնտեսությունների գիտատեխնիկական մտքի, նոու-հառի իրականացման հնարավորությունները, կատարյալ չել արտադրամիջոցների շուկան, անբավարար է տեղեկատվությունը:

Նեավորքած կամ կատարյալ չել ֆինանսատեսական արդյունավետ դաշտը: Դրամատմները իրենց միջոցները զժվարությամբ են վստահում զյուղապուն: Օտարերկրյա ինվեստորները առայժմ տեղափոքներ են տնտեսապես հզոր մարգերած: Թույլ է անտության օգնությունը: Անբավարար է սեփական միջոցների ամորտիզացիոն նախանակությունը օգտագործումը: Ցածր է օքտական ապահովությունը, ինվեստիցիաները, կապիտալ ներդրումները ՀՀ ազրապարենային համակարգում (առյուսակ 2):

Աղյուսակ 2

Ծարտեր-ֆինանսական առբյուրներ	1999 թ.	2000 թ.	2001 թ.	Ընդամենը
1. Կապուտայ մերդուսներ, ընդամենը	18867.8	20921.1	90343	59591.4
— այլ թվում՝ օյութք հաշվին	4956.8	5412.1	577	12670.4
— սուտադր լոռսառու միջուկների հաշվին	7911	9509	2606	22921
— ներքն գոխառու միջոցների հաշվին	2400	2400	2400	9600
— ափառան միջոցների հաշվին	3600	3600	3600	14400
2. Անառուների հիմնական հուտի կազմավորումը՝ ընդամենը	2900	2900	2900	11600
այլ թվում՝ սեփական միջոցների հաշվին	1740	1740	1740	6960
— փոխառու միջոցների հաշվին	1160	1160	1160	4640
3. Շրջանառու միջոցների համարում, ընդամենը	40000	31300	22700	140200
այլ թվում՝ սեփական միջոցների հաշվին	11000	12000	13000	46000
— փոխառու միջոցների հաշվին	28950	19250	9650	94000
— բյուջեի հաշվին	50	50	50	200
4. Գյողատնտեսության սպասարկման ծավալները բյուջեի հաշվին, ընդամենը	4100	4500	5000	15692
այլ թվում				
— հողերի բարեկաման և մելիորացման աշխատանքները	2050	2100	2200	7521
— բույսերի պաշտպանության մերմարուծական աշխատանքներ	1025	1350	1700	4428
— տերմինարուծության, անասնաբուծության և սերմաբուծական աշխատանքներ	1025	1025	1100	3743
Ընդամենը ներդրումներ, մլն դրամ	65867.8	59621.1	39943	227083.4

Գյուղատնտեսության կապիտալ ներդրումները մաս են կազմում ողջ ազրապարենային համայնքի ներդրումներում: Կարևոր են զյուղատնտեսության և նրան սպասարկող զյուղերի և ենթակառուցվածքների կապիտալ ներդրումների կառուցվածքի փոխհարաբերության հարցերը: Օպտիմալ է, եթե միջոցները ուղղված են այդ համակարգի անբավարար ոլորտին: Դա անցյալուն պլանավորման միջոցով շահագործելու լուծելու: Միջոցների շուրջ 70-80 % -ը կենտրոնացվելով զյուղատնտեսության մեջ, քիչ ուշադրություն դարձվելով ազրովերանշակնան, ենթակառուցվածքների ոլորտներին: Դրա հետևանքով տուժելով ազրովերանշակնան տեխնոլոգիան: Վերամշակված արտադրանքը իր դիզայնով, փարեթավորմանը եւայն հետ մնաց արևմտություն, որը շուկայի պայմաններում դառնում է լուրջ խնդիր: Ծովայական տնտեսության պայմաններում կապիտալ ներդրումների ճյուղային և տարածքային բաշխումը իրականացնում է շուկայի անփեսանելի ծեղը: Կարևորվում է նաև պետական նպատակամետ ֆինանսական քաղաքականությունը:

2. Կապիտալ ներդրումների աղբյուրների կատարվածքը ուղղությունները. զյուղատնտեսության մեջ կապիտալ ներդրումների աղբյուրներն է. լ. 1.

1. Համախառն եկամտից, շահույթից կատարվող մասհանումները, որը տնտեսություններն իրամկանացնում են անհրաժեշտությունից և հարաբույրությունից եւնելով:

2. Անդրտիզացիոն մասհանումները, որի հաշվարկումը և օգտագործումը գրեթե անտեսավել է:

3. Հիմնական միջոցների լուծարումից գոյացած միջոցները:

4. Հիմնական միջոցների ապահովագրության գումարները, որոնք առաջն բացակայում են:

5. Սեփական բնական ռեսուրսների օգտագործումը:

6. Սեփական աշխատանքային ներդրումները և այլն:

Սեփական միջոցների անբավարության պայմաններուն օգտագործվում են փոխառու միջոցներ: Փոխառու միջոցները որոնելիս ներկայում կարևորվում է նաև դրանց ստացման պայմանների եւաշվառությունը: Դրանց զգալի մասի հետ արտերկրի ներդրողները բելադրում են նաև իրենց պայմանները:

Կապիտալ ներդրումների կատարվածքը առանձին ուղղություններում կապիտալ ներդրումների տեսակարար կշիռն է: Այն պայմանավորված է տնտեսությունների մասնագիտացմանը, հնարավորություններով, աեխմիկական գինագության մակարդակով, միջոցների տեխնիկական վիճակով, շուկայական գների կամյուկությանը և այլն:

Կապիտալ ներդրումների ուղղությունները առանձին նպատակների (Հնարքունների տեխնիկայի, տեխնոլոգիաների, անասնահոտի, բազմամյա տեխնիկական ներդրումների, իրավույշիայի և այլն) համար միջոցների ներդրումն է:

Կապիտալ ներդրումների առավել նախընտրելի ուղղությունները ՀՀ-ում հանդիսանում են ջրատնտեսական, հողաբարելավման և հողապահանական, բազմամյա տեխնիկական տարածքների վերակառուցման և ընդլայնման, ազրովերաշահման արտադրանքի փաթեթավորման, երկարատև պահպանության և վաճառահանման, գյուղատնտեսության արտադրության տեխնոլոգիաների արմատական վերակառուցման, անասնաբուժության զարգացման և այլ հիմնարար ուղղություններում կատարվող ներդրումները:

3. Կապիտալ ներդրումների արդյունավետությունը

Կապիտալ ներդրումների արդյունավետությունը ռեսուրսային ներուժի (հող-կապիտալ-աշխատանք) արդյունավետության բաղկացուցիչ մասն է և որոշվում է ցուցանիշների համակարգով, որոնք ընդունված է բաժնել 2 խմբի՝

1. Հարաբերական արդյունավետության ցուցանիշ
2. Բացարձակ արդյունավետության ցուցանիշներ

Հարաբերական (համեմատական) արդյունավետությունը որոշվում է, եթե նույն արտադրական կամ ապահարկման ծրագրի վերաբերյալ ներկայացված են մի քանի տարբերակներ: Օրինակ՝ ազարակատերը 1000 մ² ջերմառուն կառուցելու համար հայտարարել էր նախագծերի նրանք, և ներկայացված 4 տարբերակներում էլ կային էական տարբերություններ կապիտալ ներդրումների և ամենամյա ընթացիկ արտադրական ծախսերի միջև: Օրինակ, պահանջվում է ընտրել առավել ծեռնորու տարբերակը, որը և ներդրումների, և ընթացիկ ծախսումների առումով կիամարվեր ընդունելի:

Կապիտալ ներդրումներ	հազար դրամ	9000	8000	7000	6000
Ամենամյա արտադրական ծախսեր	հազար դրամ	2000	1600	1700	1720

Առաջին տարբերակը չի բավարարում բոլոր առումներով, երկրորդ տարբերակը բավարարում է արտադրական ծախսերի առումով, բայց չի բավարարում կապիտալատարության և այլն: Հետևապես, առաջարկված տարբերակներից ցանկալին ընտրվում է՝ օգտագործելով բերովի (բերված) ծախսեր հասկացությունը:

Բերված արժեք (Present value) հասկացությունը շպեսը է շփոթել բերված ծախսերի (Present cost) հետ: Եթե առաջին դեպքում այն մի գրանցական

նամարժեք է, որը կարող է ստացվել որոշ ժամանակ անց՝ հաշվի առնելով նաշվարկված բանկային տոկոսը, ապա բերովի ծախսերը հաշվարկային կատարելու համար է, որի օգնությամբ կապիտալ ներդրումները և ընթացիկ արտադրական ծախսերը բերվում են միատեսակ համաշափելիության:

Բերված ծախսերը (P_i) որոշվում է Կi տարբերակի ընթացիկ արտադրական ծախսերին (կամ համախառն ծախսերին) ավելացնելով Ci տարբերակի կապիտալ ներդրումների համաշափելիության բերված մասը: Այն որոշվում է նորմատիվային գործակյուն (E_H), որը ժողովներության համար ընդունված է 0.16 (թեև դա ճշտման կարիք ունի), ինտեսապես բանաձեռ կը ներկայացնի հետևյալ տեսքը՝

$$P_i = C_i + K_i E_H \longrightarrow \text{նվազագույնի} \quad (35)$$

Այսուել գործակիցը դեռ չի խաղում, կարելի է օգտագործել նույնիսկ գլուխատնտեսության կապիտալ ներդրումների ետքնման հանուր առաջադրել 0.07 գործակները: Պարզաբան ավելացնելով է ընտրվի առավել նվազագույն բերված ծախսեր ապահովող տարբերակը: Հաշվարկները կատարելուց հետո կտեսնեմք, որ շատ տարբերակների բերված ծախսերը կազմում են.

1. $2000 + 9000 \times 0.16 = 3440$
2. $1600 + 8000 \times 0.16 = 2380$
3. $1700 + 7000 \times 0.16 = 2820$
4. $1720 + 6000 \times 0.16 = 2680$

Հետևապես, նախընտրելի է շորորդ տարբերակը, թեև 1 յենտերի ինքնարժեքի մակարդակով այն լավագույններից չեն: Նորմատիվային ժամկետում փոխհատուցվելիք կապիտալ ներդրումները (O_H) (այս անգամ ընթացիկ ծախսերը վերահաշվարկված կապիտալ ներդրումների) համանան ձևով կիամարվելիք են:

$$O_H = K_i + T_H C_i \longrightarrow \text{նվազագույնի, որտեղ } T_H = 1: E_H \quad (36)$$

հետևապես, ըստ տարբերակների կստացվի

1. $9000 + 6.25 \times 2000 = 10240$
2. $8000 + 6.25 \times 1600 = 9000$
3. $7000 + 6.25 \times 1700 = 8062$
4. $6000 + 6.25 \times 1720 = 7075$ (նվազագույն)

Բերովի ծախսերի համեմատական տեստեսումը կարելի է հաշվարկել տարբերակների համեմատության ծեսով: Այն հաշվարկված է եետևյալ բանաձնով:

$$\text{ԵՐ} = [(C_C + E_H K_C)] - [(C_H + E_H K_H)] \text{ՕՌ} \quad \text{որտեղ՝}$$

ԷՌ — տարեկան տնտեսված արդյունքն է.

ԸՌ — արտադրական ծախսերն են իին տարբերակի դեպքում,

ԸՀ — նույնը նոր տարբերակի դեպքում (1 տ, 1 հա, 1 գլխի հաշվով)՝ դրան.

ԿԸ ԿՀ — կապիտալ ներդրումներն են իին և նոր տարբերակի դեպքում,
ԵՀ = 0.16 ժողովածեսական արդյունավետության գործակիցն է,

ՕՊ — արտադրանքի տարեկան ծավալն է (տ, հա, գլուխ) և այլն:

Ընտրելով առավել ծեռնոտու տարբերակը պետք է որոշել կապիտալ ներդրումների տնտեսական արդյունավետությունը: Դա նրա նպատակահարմարության, հիմնավորվածության, այլընտրանքի գնի (հանուն դրա ինչից ենք հրաժարվում), շուկայական որևէ (հանուն վաղվա շատի, այսօրվա ունեցած քիչը վտանգելը) որոշելու գործնքացն է: Դա նախորդում է ներդրումներին, քանի որ անհնատ է ներդրմել միջոցներ և հետև միայն համոզվել, որ բիզնեսը չի կայացել: Այստեղ գործ ունենք բացարձակ արդյունավետության ցուցանիշների հետ:

Ի տարբերություն կանոնական տնտեսագիտական մտածելակերպի, որուն ներդրումների արդյունավետությունը կարևորվում է նրա սոցիալ-տնտեսական գնահատումների առումով, իրական տնտեսագիտությունը ինվեստիցիաների (այդ թվում և կապիտալ ներդրումների) արդյունավետության գնահատման գլխավոր չափանիշը համարում է նրա հատուցելիությունը, այսինքն՝ ինչքան շահույթ է բերում ներդրված յուրաքանչյուր դրամը և ինչքան ժամանակից հետո է այն եռ գնվում անկախ մրցակիցների, շուկայի հատվածների վրա դրա ունեցած սոցիալական հետնանքներից:

2. Բացարձակ արդյունավետության ցուցանիշներից են.

ա. Կապիտալ ներդրումների արդյունավետության գործակիցը (Եկ) ասքող գյուղատնտեսական առումով որոշվում է նրանցով պայմանավորված ազգային եկամտի հավելաճը ($\Delta \text{ՀԱ}$) լրացույշ ներդրումներին ($\Delta \text{Կ}$) հարաբերելու միջոցով:

$$\text{Եկ} = \frac{\Delta \text{ՀԱ}}{\Delta \text{Կ}} \quad (37)$$

Սակայն այստեղ դժվար է գտնել կապիտալ ներդրումներով պայմանավորված հավելաճը, ուստի պետք է կատարել բազմագործոն կոռելյացիոն վերլուծություն:

Առանձին տնտեսություններում և ծառայությունների գծով ներդրումների տնտեսական լրացունավետությունը (Եկ) որոշվում է կապիտալ ներդրումներով պայմանավորված համախառն եկամուտը (ՎՃ) կամ գուտ

եկամուտը (ԿՃ) և շահույթը (Պ) ներդրումներին (Կ) հարաբերելու միջոցով:

$$\text{Եկ} = \frac{\text{ՎՃ}}{\text{Կ}} \quad \text{Եկ} = \frac{\text{ԿՃ}}{\text{Կ}} \quad \mathcal{E} = \frac{\text{Պ}}{\text{Կ}} \quad (38)$$

Այն ցույց է տալիս ներդրումների 1 դրամի հաշվով ստացվելիք արդյունքը:

Գործող ֆոնդերի արդիականացման համար կատարվող ներդրումների արդյունավետությունը որոշվում է դրանցով պայմանավորված լրացույշի համախառն եկամուտը ($\Delta \text{ՎՃ}$), գուտ եկամուտը ($\Delta \text{ԿՃ}$) և շահույթը ($\Delta \text{Պ}$) այդ ներդրումներին ($\Delta \text{Կ}$) հարաբերելու միջոցով:

$$\mathcal{E} = \frac{\Delta \text{ՎՃ}}{\Delta \text{Կ}} \quad \text{Եկ} = \frac{\Delta \text{ԿՃ}}{\Delta \text{Կ}} \quad \mathcal{E} = \frac{\Delta \text{Պ}}{\Delta \text{Կ}} \quad (39)$$

բ. Կապիտալ ներդրումների վոլյուստուցման ժամկետը (Օ) որոշում է ներդրումները դրանցով պայմանավորված շահույթին հարաբերելու միջոցով:

$$O = \frac{K}{\text{ԿՃ}} \quad O = \frac{K}{\text{Պ}}$$

Այդ այն ժամանակահատվածն է, երբ ներդրումների և շահույթի գումարները հավասարվում են.

$$K=O \times \text{ԿՃ} \quad K=O \times \text{Պ} \quad (40)$$

Բազմամյա տնկարկների դեպքում դրան պետք է ավելացվի նաև մինչ բերքատվության մեջ մտնելու ժամկետը (Տ).

$$O = \frac{K}{\text{ԿՃ}} + T \quad (41)$$

Օրինակ, եթե 1 հա խաղողի այգի հիմնելու և մինչև բերքատվության մեջ մտնելու ներդրումները կազմել են 1 մլն դրամ և 1 հեկտարից տարեկան ստացվում է 0.2 մլն դրամի շահույթ, ապա ներառյալ բերքատվության մեջ մտնելու ժամկետը (4 տարի) այն կկազմի

$$O = \frac{1.0}{0.2} = 5 \text{ տ} \quad O = 5 + 4 = 9 \text{ տ} \quad T = 5 \times 0.2$$

Կապիտալ ներդրումների արդյունավետությունը գնահատվում է նաև անողորսակի ցուցանիշներով, ինչպիսին է աշխատանքի արտադրողականությունը, ինքնարժեքը, շահույթը երրությունը, արտադրանքների ֆիզիկական ծավալի աճը, որակի բարելավումը, կորուստների նվազեցումը և այլն:

Աշխատանքի արտադրողականության աճը դիտարկվում է մեկ աշխատողի, մարդ/օրվա տնտեսման համար կապիտալ ներդրումների պահանջի և մարդ/օր/վա արժենենությունների համապատասխան մերդողով: Ներդրումների հետևանքով կրծատվում է կենդանի (t) և ավելացնում առարկայացած աշխատանքի (t2) մասնարածինը: Հետևապես, կարևորվում է, թե 1 դրամ աշխատանքի տնտեսումը որքան առաջկայացածի գնով է ձեռք բերվում:

Տնտեսապես հիմնավորված է, եթե $t > t_2$ -իս: Հակառակ դեպքում, համախառն արտադրանքը, նյութականանում է, այսինքն՝ համախառն արտադրանջի մեջ աճում է նյութական ժախսերի և կրծատվում համախառն եկամաֆի տեսակարար կշիռը: Սա չափազանց լուրջ և վտանգավոր տնտեսական երևույթ: 1960-90 թթ. ՀՀ գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի մեջ համախառն եկամաֆի տեսակարար կշիռը 64-ից իջել էր 45 %-ի, այսոր նորից բարձրանում է:

գ. Փոխհամուցման նորման (սահմանային օգտակարություն). հայտնի է, որ կապիտալ ներդրումներն իրազործվում են միաժամանակ, մինչդեռ նրանց փոխհամուցմը՝ նրանց շահագործման ժամանակահատվածում: Հենց այս նպատակով խնդիր է դրվում, թե ինչ գումար պետք է ներդնել այժմ, որպեսզի որոշակի ժամանակից հետո ունենանք ցանկալի արդյունք: Նման հաշվարկները տնտեսագիտական գրականության մեջ ստացել են հետագա եկամուտների դիսկոնտացիա (միսկոնտրովանու) անվանումը: Այսպես, օրինակ, ինչքան պետք է ավանդատուն մուծի բանկ, որպեսզի 3 տարի հետո ստանա 1 մլն դրամ, եթե բանկը ավանդների համար տարեկան վճարում է 5 %: Այդ դեպքում ավանդատուն բանկ պետք է դնի X գումար, որպեսզի 1 տարի հետո ստանա $(1 + 0.05)$: Այստեղից որոնվելիք գումարը կվազմի.

$$X : (1 + 0.05) = 1 \text{ մլն, որտեղից՝}$$

$$X = \frac{1.000.000}{1 + 0.05} = 952.4 \text{ հազար դրամ}$$

x — տարիների և Y %-ի դեպքում դիսկոնտացիայի գումարը կլինի.

$$\Delta c = \frac{x}{(1+y)^n} \quad (42)$$

Համանման ճևով որոշվում են ներդրվող (դիսկոնտացիայի) կապիտալ ներդրումները: Ենթադրենք, ագրարաւատերը 3 տարում քոշնարության մեջ ուղղում է ստանալ 1 մլն դրամի շահույթ, ըստ որում՝ 1-ին տարում 400, 2-րդում՝ 300 և 3-րդում՝ 300 հազար դրամ, իսկ ավանդավճարը կազմում է 5 %, դրա համար նոր ներդրումները պետք է կազմեն՝

$$\Delta c = \frac{400}{1.05} + \frac{300}{1.05^2} + \frac{300}{1.05^3} = 912.1 \text{ հազար դրամ}$$

$$\Delta c = \frac{x}{1+y} + \frac{x}{(1+y)^2} + \frac{x}{(1+y)^3} + \dots \quad (43)$$

Ընդունելով, որ դիսկոնտացիայով կապիտալ ներդրումները, փաստորեն, պահանջարկի գին ունեն (Δc), որը տվյալ պահին մարմնավորում է առաջարկի գինը (C_p), ապա շուկայական հավասարակշռության դեպքում՝

$$\Delta c = C_p \quad \text{բայ} \quad \Delta c = C_p \quad \text{Այս} \quad (44)$$

Հետևապես, բանաձեռ կընդունի հետևյալ տեսքը՝

$$C_p = \frac{x}{1+y} \quad C_p (1+y) = x \quad \text{որտեղից՝} \quad (45)$$

$$1+y = \frac{x}{C_p} \quad \text{կամ} \quad y = \frac{x}{C_p} - 1 = \frac{x-C_p}{C_p}$$

Այս եղանակով հաշվարկված շահույթը կոչվում է ինվեստիցիաների փոխհամուցման նորմա (E)

$$E = \frac{\text{գումանակ}}{\text{առաջարկի գին}} - 1 \quad (46)$$

Բանաձեռից երևում է, որ զուտ եկամուտը պետք է գերազանցի առաջարկի գինին, այլապես անիմաստ կլինեն կապիտալ ներդրումները: Այս դեպքում՝

$$X - C_p > 1 \quad \text{և} \quad E > 0$$

Տոկոսադրույթի նկատմամբ E -ի համեմատությունը որոշում է կապիտալ ներդրումների ինվեստիցիային քաղաքականությունը (ներդնել, թե չներդնել): Վաղը հարյուրավոր գործարաբեր կան Հայատան, այս էլեկտրականացման մարդերին: Դա տեսնենք օրինակի վեա:

Գործարաբեր նկատենք զուտում հայաքիման ժամանակ տեսակարարը մեծ ներգատարությունը, որոշում է հիմնել հայաքիման վարչությունը, որը բանի համեմատ տալիս է վատելիքի և ժամանակի մեծ տնտեսում: Ենթադրենք, նրան առաջարկվաւ է 2 տիպի վարչական ստացինը արժե 750 հազար դրամ և տարեկան բերում է 800 հազար դրամ շահույթ, երկրորդ՝ 500 հազար և 700 հազար դրամ շահույթ:

Հաշվարկներ ինվեստիցիայի փոխհամուցման նորման:

$$E_1 = \frac{800}{750} - 1 = 1.07 \quad \text{կամ} \quad E = 7\%$$

$$E_2 = \frac{700}{500} - 1 = 1.4 \quad \text{կամ} \quad E = 40\%$$

Եթե բանկի տոկոսը հավասար է 10-ի, ապա երկրորդ փոխտարբերակը առանուու է, քանի որ $E_2 < E_1$: Փոխհատուցման նորման անվանում են նաև ինվեստիցիայի սահմանային արդյունավետություն:

¶ Տեսակարար կապիտալ ներդրումները կապիտալ ներդրումների գիտականորեն հիմնավորված պահանջն է միավոր արտադրանքի ստացման, 1 ենթարի. 1 զլուխ աճասունի, 1 աճասնատեղի, 1 քառակուսի մետր չերմաստան, հիավոր արտադրանքի վաճառահանման, պահպանման համառ և այլ ։ Դրանց սահմանվեւմ են արտադրության կոնկրետ պայմաններից եւնելով. նետառակին տարբերվում են ըստ զյուզաւոնտեսական գոտիների, մշակաբույսերի, աճասնատեսակների, տեխնոլոգիաների և այլն: Տարբերում են կապիտալատար տեխնոլոգիաներ և ճյուղեր հասկացությունները:

Դրանցում միավոր արտադրանքի արտադրությունը ավելի շատ կապիտալ ներդրում է պահանջում: Կապիտալատարության սույցանիշը հաշվում է ներդրումների արդյունավետ տեղաբաշխման անհրաժեշտությունը: Ռեստրանների սահմանափակության պայմաններում ինվեստիցիաների նվազագույն քանակի ընտրությունը տնտեսագիտության հիմնական օրենքը է և առաքելությունը:

Տեսակարար կապիտալ ներդրումների պահանջը սոսկ արտադրության կտրվածքով որոշելը ներ կարծիքով՝ անրավարար է: Այն պեսք է եաշ-վարդիքի նաև շահագործման առումով: Հաճախ են լինում ցածր արտադրական և բարձր շահագործական տեսակարար ծախսներով ներդրումներ: Ահավասիկ, Հայաստանում կառուցված շատ բնակելի շնորհք: Կապիտա-լատարության իջեցումը գիտության ու պրակտիկայի հրատապ խնդիրներից է: Այսուղ նախընտրելի տարբերակը դարձյալ որոշվում է բնորված ծախսների միջոցով:

ն. Կապիտալ ներդրումների լագ. կապիտալ ներդրումների և նրանցով պայմանավորված արդյունքի ստացման միջև ընկած է ժամանակի որոշակի խոզում, որը տնտեսագիտական զրականության մեջ ստացել է «լագ» (սենվածություն, սառեցվածություն) անվանումը: Այդ ժամանակահատվածը (Լօօ) բաղկացած է արտադրական (ԼՊ) և շահագործական լազիս (ԼՅ):

$$\text{Լօօ} = \text{ԼՊ} + \text{ԼՅ} \quad (48)$$

Արտադրական լազը ժամանակահատված է, որի ընթացքում կապիտա-

ներդրումները ենթարկվում են արտադրական գործարկման, այսինքն՝ վերափոխվում են հիմնական ֆոնդերի: Ծահագործման լազը օրյեկտը նախագծային կարողության հասցնելու ժամկետն է: Դա ոչ թե նիզիկական ժամանակահատված է, այլ միջայնները անավարտ շինարարության մեջ ստուգնելու տնտեսական սրարդերաշրջան: Այսուղ դա ոչ այնքան որպեսկամ է օրացուցային ժամանակահատվածով, որքան այդ ժամանակահատվածով միջոցները անավարտ շինարարության մեջ սենուկու ժամկետով: Ենթարկենք, 10 հա հողերի աղացերձման ժամանակահատվածը նախատեսվել է 4 տարի: Շինարարական երկու կազմակերպությունների բիզնես պլանի համաձայն, նախագծային առաջարկով 15 մն գումարը նրանք ըստ տարբերերի բաշխել են (տոկոսներով):

1. Առաջին տարում՝ 20, երկրորդում՝ 40, երրորդում 30, չորրորդում՝ 10 տոկոս:

2. 10, 20, 40, 60: Այժմ դիտարկենք, թե ինչպիսին է շինարարական լազը:

$$1. \text{ ԼՊ} = \frac{(4 \times 20) + (3 \times 40) + (2 \times 30) + (1 \times 10)}{100} = 2.7 \text{ տարի}$$

$$2. \text{ ԼՊ} = \frac{(4 \times 10) + (3 \times 20) + (2 \times 40) + (1 \times 60)}{100} = 1.8 \text{ տարի}$$

Ինչպես տեսնում ենք այսուղ գլխավոր միջոցները անավարտ շինարարության մեջ սենուկու կառուցվածքն է: Եթե առաջին կազմակերպությունը 4 տարի ստուգնելու 20 %, 3 տարի՝ 60 %, ապա երկրորդը՝ համապատասխանաբար՝ 10 և 20 %: Պարզ է, որ մրցությունը կշահի երկրորդ շինառութաժային ձեռնարկությունը:

Հետևապես, արտադրական լազը (ԼՊ) կարելի է որոշել

$$\text{ԼՊ} = \frac{(K_1 \times T) + K_2 (T - 1) + \dots + K_n}{100} \quad (49)$$

K — կապիտալ ներդրումների մասնաբաժինն է (T) ժամանակահատվածով

T — ժամանակահատվածն է, որի ընթացքում իրականացվում է կա-պիտալ ներդրումների K մասնաբաժինը:

Բացի արտադրականից, կարևորիւմ է նաև յուրացման շահագործական լազը (ԼՅ), այսինքն՝ հնարավոր կարծ ժամկետում նախագծային կազմակերպության համանելու ժամանակահատվածը: Դիսուր, վերոհիշյալ կազմակերպությունները ծրագրավորում են 3 տարում հողերը լինի դմել գր-

դատնտեսական շրջանառության մեջ, սակայն նախագծային շահույթին հասնելը նախատեսում են հետևյալ աստիճանականությամբ:

1. ΛΞ = 1-ին տարում՝ 70, 2-րդ տարում՝ 85, 3-րդ տարում՝ 100
2. ΛΞ = 1 (80), 2 (90), 3 (100):

Հետևապես, շահագործական լազը կկազմի

$$1. [(100 - 70) + (100 - 85)] : 100 = 0.45 + 2.7 = 3.1 \text{ տարի}$$

$$2. [(100 - 80) + (100 - 90)]; 100 = 0.30 + 1.8 = 2.1 \text{ տարի}$$

Ըստ առաջնային պահումների կարելի է ներկայացնել հետևյալ քանածելով

$$\Delta \Theta = (100 - X_1) + (100 - X_2) + (100 - X_3) + (100 - 100) \quad (51)$$

annuntia

Հ-ը նախածային կարողության հասնելու (նախագծային շահութ) պահումով մասն է տևալու տարրում: Հետևաբա, կասիտավ ներդրումների ընդունութեան ռազմածն կընումն հետևալու տիսքը:

152

Հայութան վերըքունեղը արդյունամետությունը կարելի է դիտարկել, ուստի, այլընտրանքի գմի. սովորակ-տնտեսական, գրադաժուրյան և այլ ռեսամբլումնեղին:

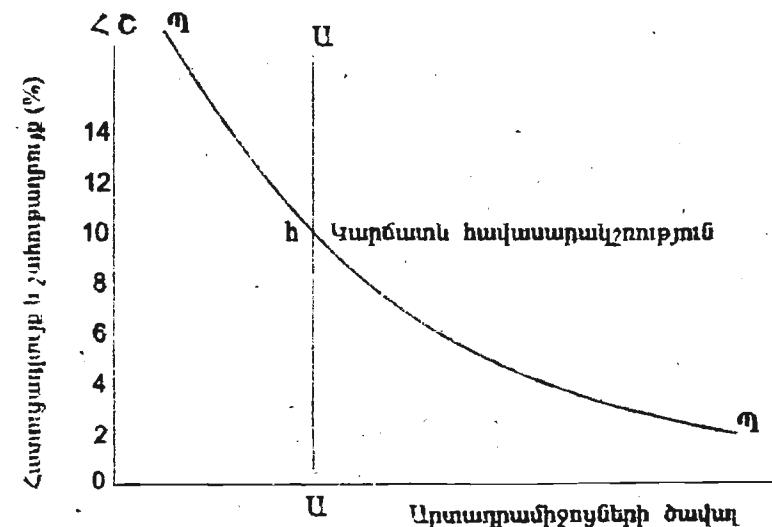
Կամիշավ մերդումների արդյունավետությունը արտադրության գործության սկզբանական փուլում է հրակ հիմնական ֆոների առողջության:

Կասիտալ ներդրումները ներառում են ինչպես հիմնական, այնպես էլ շոանարու միջուններ:

զ. Սահմանային օգտակարությունը և Ենրորումների պահանջ

Արտադրամիջոցների պահանջարկը ածանցյալ է և բխում է նրանց սահմանային օգտակարությունից, որը դրանց ավելացման շնորհիկ ստացված հավելյալ արդյունքն է: Ազարակատերերն իրենց սպառման ներկա մակարդակի կրճատման գնով կուտակումներ են կատարում՝ հանուն վաղվասպառման ընդհայնման: Արտադրամիջոցների նկատմամբ ձեռնարկության պահանջարկը բխում է լրացուցիչ շահույթ սուանալու ցանկությունից: Հետևապես, արտադրամիջոցներ ձեռք բերողները կկատարեն ներդրումներ և կփոխառեն դրամական միջոցներ, եթե արտադրամիջոցի հատուցադրույթը ավելին է, քան շուկայական շահագրույթը: Հոդի արտադրողական ուժերի և տարածքի հաստատագրված լինելու պարագայում արտադրամիջոցների կորոր վարդմթաց է (ՊՊ):

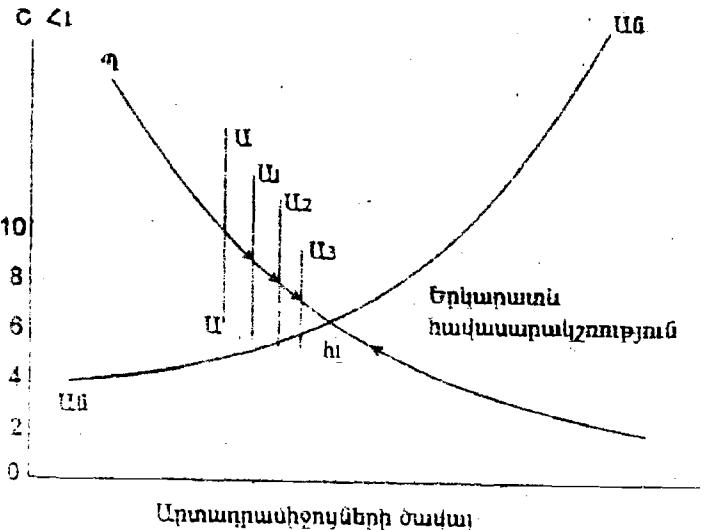
Զենարկությունների մրցակցությունը և դրամատուների փոխգիշումները կարծատն ժամանակահատվածում բերում են ներդրումների հատուցադրույթի արտադրամիջունների շահազդրույթի համապարեցմանը (գծանկար 4, նկար 1):

Գծանկարուս առաջարկվ արտահայտված է ԱԱ ուղղահայց կորուկ, աշահանջարկի անկումը՝ ՊՊ կորուկ: Հավասարակշռության կետուս ձևագորված 10 % շահադրույթը, միաժամանակ բավարարում է և դրամատութերին, և դրամառուներին:

Հանարքութիւնը բարձրապումը արդեն վնասում է ազգարակատերերին և նրանք չեն ցանկանա պարտք վերցնել իրենց ներդրումների համար, իսկ չածր շահութաղբույրը կրերի արտադրամիջոցների պահանջարկի խիստ նպազեսպանը։ Սակայն Հ կետում հավասարակշռությունը կարճատու է, քանի որ բարձր շահաղույրի դեպքում մարդկի կցանկանան ավելի շատ խնայել։

Երկարաժամկետ ժամանակահատվածում հասարակությունը արտադրամիջոցներ է կուտազում (նույնիսկ սովորական անորտիզայիշայով). ուստի առաջարկի կորը այլևս ուղղահայաց չէ: Հասարակության առաջարկը դրականորեն է արձագանքում բարձր շահադրույթներին, հետևապես, հակասարակությունը Հետում ներդրանքի հետևանքով խախտվում է և տնտեսության պահանջարկի ՊՊ կորով շարժվում է ներքին (սլաքի ուղղությամբ): Երկարատև հսկասարակությունը հաստատվում է ՀԿ կետում, որտեղ խնայությունը վերջանում է: Հավասարակշուրջունը ՊՊ կորով ներքին է իշխում, միաժամանակ շարժում է դեպի աջ, որովհետև դրական ներդրման հետևանքով արտադրամիջոցների ծավալն աճում է, ուստի կարճաժամկետ առաջարկի կորը մղվում է դեպի աջ: Ա, Ա2, Ա3 կորերը ցույց են տալիս, որ կուտակման հետ մեկտեղ աճում է արտադրամիջոցների կարճաժամկետ առաջարկը (օժանկար 4, նկար 2):

Գծանկար 4
նկար 2

բարների և այլ գործուների կամ դրանց բացակայության հետևանքով դրամը կորցնելու կամ կրկնապատկելու հավանականությունը հավաքար է: Հատույցի միջին կամ սպասվող արժեքը հավասար է յուրաքանչյուր վիճակին համապատասխանող հատույցին՝ կշռված տվյալ վիճակում հայտնվելու հավանականությամբ: Քանի որ հատույցը մի վիճակում 100 % է, մյուսում՝ 50 % և յուրաքանչյուր վիճակի հավանականությունը 0,5 է, ապա սպասվող հատույցի շահադրույթը կլինի:

$$(0.5 \times 100) + [0.5 \times (-50)] = 25 \%$$

Հետևապես, որևէ սիսկ շահադրումակող 10% հատույցի վրա 15 % -ը այն հավելավճարն է, որով անիրաժեշտ է խրախուսել ազարակատիրությունը լրացնուիչ սիսկի: անքուն գիշերների երգոնոմիական տիաճությունների պայմաններում շարունակելու անորոշությամբ լի այլ գործը:

Իրական անվանական շահադրույթ-արտադրամիջոցների իրագան շահադրույթը կախված է գների փոփոխվող մակարդակից: Գնաճի հետևանքով անվանական շահադրույթը դառնում է ոչ իրական: Եթե ազարակատիրությունը անցյալ տարվա 100 դրամը թերել է 110 դրամ շահադրույթը, իսկ գները բարձրացել են 6 %-ով, ապա իրական շահադրույթը 4 % է ($10.6 = 4$): Հետևապես, շահադրույթը (S_h) հավասար է անվանական շահադրույթից (S_w) հանած գնաճի շափթ (S):

$$S_h = S_w - S \% \quad (52)$$

Է.Կապիտալ ներդրումների արդյունավետության բարձրացնան ուղիները

Կապիտալ ներդրումների արդյունավետության բարձրացնումը ներառյալ է միջոցառումների համակարգ, որի հիմնական ուղղություններն են՝

1. Միջոցառումներ. որոնք ուղղված են նվազագույն ուսուրանակ ներդրումների համար: Դա իրագործվում է բացարձակ և հարաբերական ծնով: Բացարձակ տնտեսումը ներադրումը և նախագծանախահաշվարկային աշխատանքների արեստավարժ սակարագույն իրականացնումը, որի հիմքը արդյունավետ ըիզմնալիանն է, իսկ հարաբերականը՝ միավոր արտադրանքի, արտադրական և աշխատանքային ծախսումների միավորի (տեսակարար ծախսեր) հաշվով նրա կրճատումն է:

2. Մակրոտեխնական բաղարականության նպաստավորությունն ուղղված է նրա տարածքային ճիշտ տեղաբաշխմանը, հարկային և վարկային քաղաքականության արդարացնությամբ, տնտեսավարող սուրյանելին տեղեկատվության տրամադրմանը, ինվեստիցիոն ստրատեգիական միավորների առկայությամբ և դրա կենսագործման մեխանիզմների ստեղծմանը:

Մ. Ֆելդշտայնը¹ ներուժային արտադրանքը պայմանավորող գործոնների շարքում կարևորում է՝ խնայողությունն ու ներդրումը կարգավորող քարեփոխումները և հիմնական միջոցների եկամտի քիչ հարկումը: Ըստ նրա, մակրոտնտեսական քաղաքականությունը հիմնականում պետք է կենդրոնանա երկարաժամկետ հեռանկարային տնտեսական աճի և ոչ թե կարծածմանկետ հեռանկարային տնտեսական կայունացման վրա:

3. Քերպած փառուարկները խոսում են անվարտ շինարարության ժամկետների կրծատման և միջոցները ժամանակի մեջ նպատակահարմար բաշխելու (սառեցվածության մեղմում), նախագծային կարողության շուտ հասնելու օգտին:

4. Ներդրումներ արդիական տեխնոլոգիաներով իրականացնելը հավասարապես վերաբերվում է նախագծմանը, ներդրմանը, արտադրության ու վերամշակմանը, մարքեթինգին:

5. Կապիտալ ներդրումների նախագծի նախապատրաստումը և իրացումը ընդունվում է որոշ կենսապիկլ, որը բաղկացած է մի շարք փուլերից: Նախագծի իրացման բոլոր փուլերում պետք է կատարվի՝

1. տեխնիկական,
2. առևտրական,
3. մարքեթինգային,
4. ինստրուցիոն,
5. սոցիալական,
6. շրջակա միջավայրի,
7. տնտեսագիտական,
8. ֆինանսական վիճակի և հետևանքների վերլուծություն:

Այդ ընթացքում մշտապես պետք է հետևել «փողի արժեքին ժամանակի և տարածության միջև», այսինքն՝ ինչպես է նրա արժեզրկման կամ արժեքավորման «վարքը»:

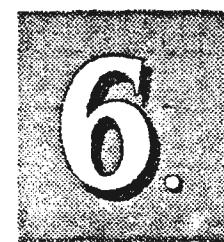
6. Ամեն մի գործարար իր բիզնեսն սկսելուց առաջ իրեն պետք է հարցանա:

- a. Ինչպիսի՞ն է լինելու ապագա վաճառահանումը:
- բ. Ինչպիսի՞ն են ձեռնարկության հնարավորությունները:
- գ. Ինչպիսի՞ն են ուսուրաների ստացման աղբյուրներն ու պայմանները:
- դ. Ինչպե՞ս գտնել ֆինանսական ռաշնակից:
- ե. Ինչպե՞ս ընտրել գործունեության և սեփականության ձևը (միայնակ, որն միավորում) և այլն:

¹ Martin Feldstein The Retreat from Keynesian Economics - The Public Interest N 1981, 92-95

7. Ներդրումները բարձր արդյունք կտան միայն տնտեսության արդյունավետ կառավարման պայմաններում: Դրա տակ հասկանում ենք և արտաստավարժությունը, և գործարարությունը, և մարքեթինգին ու ֆինանսաւորման շուկային քաջատեղակությունն ու հարմարվելը, ազարակատիրոց (ազարակի) շահերին ծառայեցնելը և այլն:

Սրանով չեն ավարտվում ինվեստիցիաների և կապիտալ ներդրումների ուսումնասիրման հարցերի շրջանակները: Դրանք լրացվում են հարավից գիտությունների կողմից:

Կապիտալ ներդրումներին և ինվեստիցիաներին առնչվող նորագույն հասկացություններ

1. Կապիտալ ծախքեր (Cost of capital) —

Որոշակի ժամանակաշրջանում կապիտալի միավորի օգտագործման գումարային ծախքը, որն ընդգրկում է տոկոսը, մաշվածը գումարը և կապիտալ գնի փոփոխությունից առաջացած վնասը կամ շահույթը:

2. Կապիտալ շարժի հաշիվ (Capital account) —

Կապիտալի կուտակման ծավալ, որը ֆինանսավորվում է արտասահմանյան աղբյուրներից, տարբերություն ներքին ներդրումների և խնայողության ծավալների միջև:

3. Կապիտալ սահմանային արդյունք (Marginal Product of C) —

արտադրության ծավալի հավելած՝ կապիտալի միավոր հավելածի շնորհիվ:

4. Նվազող սահմանային արդյունք (Diminishing marginal Product) —

արտադրական ֆունկցիայի հատկություն, որի համաձայն որևէ գործոնի ավելացման դեպքում տեղի է ունենում նրա սահմանային արդյունքի նվազում, եթե արտադրության մյուս գործոնների ծախսերը մնում են անփոփոխ (հաստատուն) (տես՝ նվազող հատույցի օրենքը):

5. Սահմանավոր ներդրումներ հիմնական ֆոնդերում (Business fixed investment) —

ծեռարկության կողմից ծեռ բերված սարքավորումներ, շենքեր և կառույցներ արտադրության մեջ հետագա օգտագործման համար:

6. Ներդրումներ (կապիտալ ներդրումներ) (Investment) —

պետության, ծենարկությունների կամ նաև ավանավոր անձանց կողմից կապիտալի ավելացման համար ծեռք բերված ապրանքների ամբողջություն:

7. Ներդրումների հարկային վարկ (Investment tax credit) —

կորպորացիայի շահույթի հարկից զեղչ, որը տրվում է արտադրության նոր միջոցներ ծեռք բերելիս:

8. Ներդրումների նոր դասական մոդել (Neoclassical model of investment) —

տեսություն, որի համաձայն ներդրումների ծավալը կախված է կապիտալի ծախսերից, կապիտալի սահմանային արդյունքի շեղումների մասշտաբից:

9. Ներդրումների պաշարներում (Inventory of investment) —

ծենարկության պահանջան պաշարների շափերի փոփոխություն, որն ընդգրկում է եհմնական և օժանդակ նյութեր, անավարտ արտադրության մնացորդ և պատրաստի արտադրանք:

10. Ներդրումների տեսություն (Theory of investment) —

ներդրումների մոդել, որի համապատասխան կապիտալ ապրանքների ծախսերը կախված են գործող կապիտալի շուկայական գնի և նրա վերականգնողական արժեքի հարաբերությունից:

11. Կոբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիան (Cobb-Douglas productive function) —

$F(kL) = AK^{\alpha}L^{\beta}$ – տեսակի արտադրական ֆունկցիա, որտեղ՝ K կապիտալն է, L աշխատանքը, A և α -ն պարամետրերը:

12. Ակտերատոր մոդել (Accelerator model) —

գործակից (մոդել), որն արտահայտում է պաշարներում կատարվող կապիտալ ներդրումների ծավալը՝ կախված արտադրության ծավալի փոփոխությունից: Դա կախված է գործող ֆոնդերի ֆոնդատորությունից ($K\phi$), արտադրական նոր առաջարկվող տեխնոլոգիաների կապիտալատրությունից, արտադրական ֆոնդերի ծավալից (Φ_0), արտադրական ծավալի փոփոխությունից (t_1), աշխատանքի վարձատրության ֆոնդի մեծությունից (Φ_0) ու նրա հետագա աճման միտումից (t_2) և պարզ վերաբերության համար միջոցների պահանջից (100): Այստեղ կուտակման նորման (НН) կարելի է արտահայտել հետևյալ բանաձևով՝

$$НН = \frac{K\phi (\Phi_0 \times t_1) + \Phi_0 \times t_2}{100}$$

13. Արտաքին լազ (Outside lag) —

ժամանակահատված՝ տնտեսական քաղաքականության որևէ միջոցառումներն պահեց մինչև նրա հետևանքների ի հայտ գալը:

14. Ներքին լազ (Inside lag) —

ժամանակահատված տնտեսական յնպումների պատճի և տնտեսական քաղաքականության պատասխան միջոցառումներն պահեց միջնական շեղումների:

15. Ըաց տնտեսություն (Open economy) —

երկիր, որի բոլոր քաղաքացիները կարող են առանց սահմանափակության իրականացնել գործառնություններ սպառանքների և կապիտալի միջազգային շուկայում:

16. Չուտ ներդրանք (Net dear investment) —

ներդրումների ծավալից համած կապիտալի մաշվածը, կուտակված կապիտալի մեծության փոփոխությունը:

17. Կապիտալի վարձակալածան գին (Rental price of capital) —

կապիտալի վարձակալման դիմաց վճար, որը ֆինանսական շուկայում հանդիսանում է գալիք տրեկուրությունների ծևով:

18. Լիզինգ (Leasing) —

շենքերի, վրայադրամիջոցների, մեքենաների սարքավորումների երկարատև վարձակալում: Այն սեփականատիրոջը հնարավորություն է տալիս եկամուտ ստանդարտ ժամանակավորապես ազատ միջոցներից, իսկ վարձակալեկ՝ նվազագույն կապիտալ ներդրումներով սկսել կամ ընդլայնել արտադրությունը:

19. Արտադրամիջոցների մարքեթինգ (Means of production m-g) —

մարքեթինգ, որն ուղղված է արտադրության գործընթացում տեխնոլոգիական նոր լուծումների որոնմանը, ինչպես նաև արտադրության ավելի կատարյալ միջոցների ստեղծմանը և ներդրմանը:

20. Կուտակման միջոց (Store of value) —

գնուունակությունը ապագային փոխանցելու միջոց, փողի ֆունկցիաներից մեկը:

21. Հիմնական կապիտալի մաշված (Depreciation) —

հիմնական կապիտալի արժեքի նվազում՝ կապված նրա ֆիզիկական քարոյական մաշվածության հետ:

22. Տոբինի ջ ցուցանիշը (Tobin's j) —

սահմանված կապիտալի շուկայական արժեքի հարաբերությունը նրա վերականգնողական արժեքին:

Ա-ի սահմանային արդյունք = Հ-ի սահմանային արդյունք

Ա-ի գնին Հ-ի գնին

23. Հիմնական միջոցների ընդլայնում (Capital widening)

Իրական հիմնական միջոցների աճի այնպիսի տեսակ, որը հավասար է աշխատութի (կամ բնակչության) աճի տեսնպին: Այնպիս որ, բոլոր հիմնական միջոցների և աշխատութի հարաբերությունը մնում է անփոփոխ:

24. Հիմնական միջոցների խորացում (Capital means deepening)

հիմնական միջոցներ : աշխատութ հարաբերության աճ, ի հակառակ թյուն հիմնական միջոցների ընդլայնման:

25. Հիմնական միջոցների իմքնած (Capital means)

հիմնական միջոցների (օրինակ հողի կամ քածնետոսների) արժեքի բարձրանալը: Ինքնաճ գույքի վաճառքի և գների տարբերությունն է:

26. Հիմնական միջոցների հասուցաղորույր (արտադրողականություն) (Productivity of capital means return on capital)

Եկամուտ ներդրումներից կամ հիմնական միջոցներից: Այսպէս՝ 12 դրամ եկամուտ բերող 100 դրամ արժեքով ներդրման հասուցաղորույրը 12 % է:

27. Հիմնական միջոցների արժենվագում (Depreciation of an asset)

ցույց է տալիս, թե հիմնական միջոցները ի՞նչ չափով են օգտագործվել կամ մաշվել տվյալ ժամանակահատվածում: Դրան անվանում են նաև հիմնական միջոցների մաշվածության աստիճան:

28. Միջոցներ (Means asset)

տնտեսական արժեք ունեցող նյութական սեփականություն կամ աննյութական իրավունք, օրինակ, հող, շենքեր, արտոնագիր, հեղինակային իրավունք, ֆինանսական միջոցներ և այլն:

29. Ներդրումների տեղաբաշխման տեսություն (Portfolio theory)

տնտեսագիտական այնպիսի տեսություն, որը նկարագրում է, թե ներդրողները սեփական հարատությունն ինչպես են տեղաբաշխում տարբեր ֆինանսական միջոցներում, այսինքն՝ ինչպես են հարստությունը դնում պորտֆել:

30. Ներդրում (Investment)

տնտեսական այնպիսի գործունեություն, որն այսօրվա սպառումը կրծատում է ապագայում արտադրանքը ավելացնելու կամ արտադրության արդյունավետությունը բարձրացնելու համար: Ընդգրկում է նյութական հիմնական միջոցները և ոչ նյութական ներդրումները (կրթուր-

յան կամ մարդկային գիտելիքներ, հեռազոտություններ, նախագծային-փորձարարական աշխատանքներ, առողջապահություն): Ֆինանսների բնագավառում ներդրումը նշանակում է այնպիսի արժեքորդերի գնում, ինչպիսին են բաժնետոմսերը կամ պարտասումները:

31. Նվազագույն ծախսերի կանոն (Least cost rule of production) —

կանոն, ցատ որի արտադրության ծախսերը քողարկման որոշակի նակարդակում նվազագույնն են, եթե ներդրանքի ամեն մի գործոնից առայնած սահմանային արդյունքի հարաբերությունն այդ ներդրումի գնին նույնն է մյուս բոլոր ներդրանքների հանդիպական գործությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մեմբրու Գ. Մակրոէկոնոմիկա, Եր. 1997

Սամյուելյան Փ., Նորդիասու Ու. Տնտեսագիտություն, հ. 1., Եր. 1995,
հ. 2, Եր. 1997

Գրիգորյան Կ. Ա., Գրիգորյան Կ. Կ., Ավետիսյան Ս. Ա. Մարքեթինգի ներածություն, Եր. 1997

Գրիգորյան Կ. Ա. Գյուղատնտեսության արտադրական ֆոնդերը, կապիտալ ներդրումները և դրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացնումը, Եր. 1990

Գյուղատնտեսության հիմնական ֆոնդերի նորմատիվներ, Եր. 1981

Բոեր Մ. Խնչակն է աշխատում փողը, Եր. 1997

Չուշյան Հ. և ուրիշներ Ձեռներեցի սեղանի գիրք, Եր. 1997

Գրիգորյան Կ. Ա., Գրիգորյան Կ. Կ., Սանասարյան Ա. Ա. Պատուհների արտադրության և վերամշակման էկոնոմիկայի և մարքեթինգի հիմնահարցերը ՀՀ-ում, Եր. 1999

9. Գրիգորյան Կ. Ա., Գրիգորյան Կ. Կ., Սանասարյան Ա. Ա. Խաղողի արտադրության և վերամշակման էկոնոմիկայի և մարքեթինգի հիմնահարցերը ՀՀ-ում, Եր. 2000

10. Экономика сельского хозяйства, Под редакцией В. А. Добринина, М., 1990

11. Коваленко Н. Я., Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков, М., 1999

12. Попов Н. Н., Экономика сельского производства с основами рынков агрозэкономики, М., 1999

13. Серова Е. В., Аграрная экономика, М., 1999

14. Попов Н. Н., Экономика сельского хозяйства с методическими указаниями для выполнения курсовых и дипломных работ, М., 2000

15. Чужинов П. И., Петренко И. Я., Экономика сельского производства, Алма-Ата - Кустанай, 1992

16. Экономика, Учебник под ред. Булатова А.С., М., 1997

17. Петренко И. Я., Чужинов П. И., Экономика крестьянского хозяйства, Кустанай, 1993

18. Экономика предприятия, Под ред. В. Я. Горфинкеля, Е. М. Купрякова, М., 1996

Ներածություն	3
1. Գյուղատնտեսական արտադրական ֆոնդերի տնտեսական էլուրումն ու նշանակությունը	4
2. Գյուղատնտեսության ֆոնդերի դասակարգումը	7
3. Գյուղատնտեսական նշանակության հիմնական արտադրական ֆոնդերը (կապիտալ)	12
4. Ծրջանառու ֆոնդերը (կապիտալ) և դրանց օգտագործումը	33
5. Ինվեստիցիաներ և կապիտալ ներդրումներ	39
6. Կապիտալ ներդրումներին և ինվեստիցիաներին առնչվող նորագոյն հասկացություններ	57
7. Օգտագործված գրականություն	65